

УДК 94(569.1).«1971/2023»

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2024-25-6>

Зелінський А.Л.

<https://orcid.org/0000-0003-0214-4625>

БАТЬКО Й СИН АЛЬ-АСАДИ: СПІЛЬНІ Й ВІДМІННІ РИСИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Сирійська президентська династія аль-Асадів є класичним прикладом спадкової диктатури. При цьому державна політика Хафеза аль-Асада і його сина Башара має між собою більше відмінного, ніж спільного.

Алавіт Х. аль-Асад узурпував державну владу Сирії завдяки власним зусиллям і здібностям. Внаслідок сукупності суспільно-політичних і соціально-економічних реформ він перетворив Сирію на державу страху, котра забезпечувала тим, хто її боїться соціальну мобільність і захищеність від злиднів. Водночас, суніти, котрі відмовлялися від політизації ісламу, могли сповідувати свою релігію і займати високі державні посади, а курди, котрі погоджувалися на арабізацію – реалізуватися у бізнесі, бюрократичному апараті чи релігійних структурах. Окрім цього, Х. аль-Асад, шляхом втручання у внутрішні справи Лівану, перетворив Сирію з політичного об'єкту на регіональний політичний суб'єкт, що імпонувало сирійцям.

Б. аль-Асад, котрий отримав президентську владу від батька, не зміг стати його повноцінною заміною. Разом із владою він дістав низку соціально-економічних викликів. Вони загрожували можливості держави забезпечувати населення необхідною кількістю «хліба в обмін на свободу» і вимагали термінового реагування. Б. аль-Асад по суті відмовився піти торованим шляхом поміркованої політичної й економічної лібералізації країни. Він надуживав державним «батоном» щоб приборкати демократичну опозицію та курдський національний рух. Водночас, Б. аль-Асад з тактичних міркувань загравав з сунітськими ісламістами. Нарешті, його провальна ліванська політика стала початком кінця сирійської регіональної суб'єктності.

Громадянська війна, котра стала наслідком державної політики Б. аль-Асада, нічому його не навчила. Зрештою, він віддався на милість іноземних покровителів в особі РФ та Ірану, перетворившись на їхню маріонетку. Слабкість його владних позицій виключає можливість подальшого продовження президентської династії аль-Асадів.

Ключові слова: Хафез аль-Асад, Башар аль-Асад, спадкова диктатура, Сирійська Арабська Республіка, Ліванська Республіка, громадянська війна у Сирії, Кедрова революція

Вступ

Спадкова диктатура (або спадкова тиранія) як форма правління виникла не вчора і навіть не позавчора. У цьому зв'язку варто хоча б згадати афінську тиранію Пейсистрата і його синів: Гіппарха і Гіппія (VI ст. до Р.Х.) [1, с. 177-188] або батька й сина: Діонісія-старшого та Діонісія-молодшого, котрі у кін. V-IV ст. до Р.Х. правили сицилійськими Сиракузами [1, с. 363-368]¹. Якщо говорити про значно ближчі до нас у часі приклади спадкової диктатури

¹ У цьому ж контексті варто згадати менш відомі широкому загалові, проте більш ранні спадкові тиранії Кинселідів та Орфагорідів, які протягом VII-VI ст. до Р.Х. існували, відповідно, у Коринті та Сікіоні [1, с. 118-120].

XX-XXI ст., то одразу приходять на пам'ять: нікарагуанський режим родини Сомоса [2], гаїтянська владна вакханалія Франсуа та Жана-Клода Дювальє (так званих – тата дока й бебі дока) [3], кривава Північно-корейська династія Кімів [4], династичний експеримент родини Алієвих в Азербайджані [5] і нарешті фігуранти цієї публікації – сирійські диктатори, батько й син Хафез і Башар аль-Асади.

Вивчаючи історію сучасної Сирії, ми прийшли до висновку стосовно доцільності здійснення порівняльної характеристики державної політики двох останніх носіїв де-юре президентської влади у Сирійській Арабській Республіці. Успішне втілення у життя зазначеного наміру не лише сприятиме більш глибокому розумінню останніх 50 років сирійської історії, але й дозволить пролити додаткове світло на феномен спадкової диктатури як такої. Зокрема у межах запропонованої нижче порівняльної характеристики будуть розглянуті наступні аспекти правління обох диктаторів: 1) обставини здобуття верховної державної влади, 2) загальні особливості суспільно-політичного та соціально-економічного курсів, 3) ставлення до ісламістської опозиції, 4) підхід до курдського питання. На завершення, кілька слів буде сказано про політику обох диктаторів щодо сусіднього Лівану, котрий протягом 1990-2005 рр. перебував під сирійською окупацією [6]².

Історіографічний огляд

Історія правління родини аль-Асадів активно висвітлювалась і продовжує висвітлюватися у численних працях багатьох західних, російських, близькосхідних (особливо ізраїльських) і власне сирійських дослідників. При цьому необхідно мати на увазі, що основна відмінність між працями представників чотирьох вищеперерахованих категорій з огляду на так би мовити «специфіку жанру», переважно полягає у часті суб'єктивних розбіжностях, пов'язаних з оцінкою діяльності вищезгаданих сирійських державних лідерів та їхнього політичного курсу. Наприклад, обидва диктатора незмінно користуються майже беззастережною прихильністю сучасного російського політологічного мейнстріму, представники якого цілком очікувано міфологізують старшого з них і поблажливо ставляться до молодшого [7, с. 208–214; 8; 9, с. 200–332; 10]. Водночас, необхідно зазначити, що у роботах, котрі відображують сирійські реалії часів Б. аль-Асада, політичні заходи молодого диктатора так чи інакше порівнюються з діяльністю його попередника. Проте у цьому випадку здебільшого йдеться про опосередковані конотації або ж тінь постаті батька попросту лише вгадується за викладенням подій часів синового урядування.

Тривалість досліджуваного періоду у сукупності з широким діапазоном запропонованих питань обумовлює відносну умовність історіографічного поділу робіт так чи інакше пов'язаних з проблематикою цього дослідження. У

² Частковий виняток становив Південний Ліван, котрий до 2000 р. був окупований державою Ізраїль [пор. 6, 2, с. 118–119].

цьому зв'язку, перш за все необхідно вказати на загальні праці з історії Сирійської Арабської Республіки та окремі індивідуальні й колективні монографії, присвячені загальній характеристиці постатей обох диктаторів. З-поміж них: «Сирія при Асаді: внутрішні обмеження та регіональні ризики» («Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks») під ред. М. Маоза й А. Яніва [11], «Асад, сфінкс Дамаска: політична біографія» («Asad, the Sphinx of Damascus: A Political Biography») М. Маоза [12], «Асад із Сирії: боротьба за Близький Схід» («Asad of Syria: The Struggle for the Middle East») П. Сіла [13], «Прийняття рішень в асадівській Сирії» («Decision Making in Asad's Syria») Е. Зіссера [14], «Новий лев Дамаска: Башар аль-Асад і сучасна Сирія» («The New Lion of Damascus: Bashar al-Asad and Modern Syria») Д. Леша [15], «Сирія: історія останніх ста років» («Syria: A History of the Last Hundred Years») Дж. МакХьюго [16, р. 155–236], «Історія Сирії ХХ століття» («История Сирии ХХ век») Е. Пір-Будагової [9, с. 200–332], «Сирія 1975/6-2018» («Syria 1975/76-2018») Е. Ексона і С. Хьюйтт [17], «Сирія у конфлікті» («Сирия в конфликте») І. Матвеева [10] тощо.

Серед численних монографій і публікацій, пов'язаних із загальними (зокрема суспільно-політичними та соціально-економічними) аспектами внутрішньої політики батька та сина аль-Асадів до початку сирійської громадянської війни (2011 р.), варто вказати на наступні: «Сирія при Асаді, 1980-1978. Центри сили» («Syria under Asad, 1970-1978. The centres of Power») А. Давіші [18], «Криза панування Баас і роль Асада у забезпеченні влади» («Die Krise der Baath-Herrschaft und die Role Assad bei der Sicherung der Macht») Т. Косіновського [19], «Сирійський Асад – лідер і образ» («Asad of Syria – The Leader and the image») і «Чи Башар аль-Асад управляє Сирією?» («Does Bashar al-Assad Rule Syria?») Е. Зіссера [20; 21], «Політична економіка у Сирії при Асаді» («The Political Economy of Syria Under Asad») і «Сирія при Башарі аль-Асаді: модернізація й обмеження зміни» («Syria under Bashar al-Asad: Modernisation and the Limits of Change») Ф. Пертхеса [22; 23], «Боротьба за владу у Сирії: політика і суспільство при Асаді та партії Баас» («The Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Ba'ath Party») Н. ван Дама [24], «Сирія при Башарі аль-Асаді: профіль влади» («Syria under Bashar al Assad: a profile of power») Ф. Райс [25], «Стратегії консолідації влади у Сирії за Башара аль-Асада: модернізація контролю над ресурсами» («Strategies of Power Consolidation in Syria Under Bashar al-Asad: Modernizing Control Over Resources») К. Беккер [26], «Сирія при Башарі Асаді. Регіональний досвід модернізації в умовах зовнішньої нестабільності» («Сирия при Башаре Асаде. Региональный опыт модернизации в условиях внешней нестабильности») В. Ахметова [8], «Боротьба проти Лева Дамаска: внутрішня сирійська опозиція і режим аль-Асада» («Battling the Lion of Damascus: Syria's Domestic Opposition, and the Asad Regime») С. Вікаса [27], «Сирійське перетворення, 1970-2005: від централізації держави до ринкової економіки» («Syria's Transition, 1970-2005: from Centralization of the State to

Market Economy») А. Джої [28], «Гнучкість авторитарного правління в Сирії при Хафезі та Башарі аль-Асадах» («The resilience of authoritarian rule in Syria under Hafez and Bashar Al-Asad») А. Бюхс [29], «Влада та політика у Сирії» («Power and Policy in Syria») Р. Зіаде [30], «Сільське господарство і реформа у Сирії» («Agriculture and Reform in Syria») під ред. Р. Хіннебюша [31], «Сирійська криза: історичні витоки, передумови, причини» В. Нагайчука [32, II], «Відкриття історичного контексту коріння громадянської війни у Сирії» («Opening a historical context to the roots of civil war in Syria») Н. Ільхана [33] тощо.

Оскільки політика обох аль-Асадів (алавітів за віросповіданням) стосовно сунітської ісламістської опозиції широко висвітлюється у більшості вищенаведених праць, доцільно буде вказати лише на декілька робіт, присвячених цьому питанню. Зокрема, до цього переліку належать: «Сирійська релігійна політика при Асаді» («Syrische Religionspolitik unter Asad») А. Беттхер [34], «Сирія, режим Баас та ісламський рух: просування новим шляхом?» («Syria, the Ba'th Regime and the Islamic Movement: Stepping on a New Path?») Е. Зіссера [35], «Попіл Хами: Брати-мусульмани у Сирії» («Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria») Р. Лефевра [36], а також «Релігія та держава у Сирії: сунітські улеми від перевороту до революції» («Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution») Т. П'єре [37].

Серед праць, які стосуються проблеми сирійських курдів (із контекстом громадянської війни включно), варто згадати наступні: «Курди Сирії» («The Kurds of Syria») Д. МакДоуелла [38], «Курди у Сирії: забутий народ» («The kurds in Syria: the Forgotten People») К. Йїлдїза [39], «Сирійські курди: віднайдений народ» («The Syrian Kurds: A People Discovered») Р. Лоу [40], «Сирійські курди: історія, політика та суспільство» («Syria's Kurds: history, politics and society») Х. Техеля [41] та відповідний розділ цього ж автора у «Кембриджській історії Курдів» («The Cambridge History of the Kurds») [42, р. 436–457], «З нізвідки: курди Сирії під час миру та війни» («Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War») М. Гюнтера [43], «Курди Сирії» («The kurds of Syria») А.-С. Шопп [44], «Рожава: революція, війна та майбутнє сирійських курдів» («Rojava: Revolution, War and the Future of Syria's Kurds») Т. Шмідінгера [45], «Конфесіоналізм у сирійській громадянській війні: геополітичні студії» («Sectarianism in Syria's Civil War: a geopolitical study») Ф. Баланша [46, р. 31–67], «Курдське питання у політичному конфлікті в Сирії» («Курдский вопрос в политическом конфликте в Сирии») О. Мазур [47], «Меншини у часи конфлікту: громадянська війна у Лівані та Сирії» («Minority Communities in Times of Conflict: Civil War in Lebanon and Syria») С. Лі [48, р. 188–243] та їм подібні.

Період сирійської окупації Лівану (1990-2005 рр.), котра згідно з планами Дамаску мала завершитися цілковитою інкорпорацією країни кедрів до складу Сирії, а натомість призвела до кульмінації національно-визвольного спротиву у

формі ліванської кедрової революції, відображено у нижченаведених роботах: «Чи муситиме Сирія піти з Лівану?» («Will Syria Have to Withdraw from Lebanon?») Е. Томпсона [49], «Ліванці об'єднуються під прапором «Кедрової революції» («Lebanese Are United under Flag of the “Cedars Revolution”») Р. Фіска [50], «Ліван: зради 14 березня» («Liban : les trahisons du 14 mars») А. Сфейра [51], «Ліван і Сирія після Харірі: випробування на міцність («Ливан и Сирия после Харири: испытание на прочность») О. Воловича [52], «Ліванська азартна гра Башара аль-Асада» («Bashar al-Assad's Lebanon Gamble») У. Харрїца [53], «Ліванські парламентські вибори 2005 року» («The Lebanese Parliamentary Elections of 2005») С. Хаддада [54], а також книга Н. Бленфорда «Вбивство Містера Ліван: політичне вбивство Рафіка Харірі і його вплив на Близький Схід» («Killing Mr Lebanon. The Assassination of Rafik Hariri and its impact on the Middle East») [55], стаття Е. Зіссера «Ліван – Кедрова революція – між пережитками та переминами» («Lebanon – the Cedar Revolution – Between Continuity and Change») [56], публікація Р. Джаафара та М. Стефан «Ліванська Інтіфада незалежності: як неозброєне повстання вигнало сирійські війська» («Lebanon's Independence Intifada: How an Unarmed Insurrection Expelled Syrian Forces») [57], розділ «Кедрова революція: битва за вільний Ліван» («The Cedars Revolution: The Battle over Free Lebanon») з книги В. Фареса «Наближення революції: боротьба за свободу на Близькому Сході» («The Coming Revolution: Struggle for Freedom in the Middle East») [58, р. 131–147], розділ «Вилучення Сирії з Лівану» («Getting Syria Out of Lebanon») з книги Д. Хірста «Стережіться маленьких держав: Ліван, поле битви Близького Сходу» («Beware of Small States: Lebanon, Battleground of the Middle East») [59, р. 465–513], робота Р. ель-Хуссейні «Рахсугіана: політика еліт у післявоєнному Лівані» («Rah Syriana: Elite Politics in Postwar Lebanon») [60], два памфлети-переростки Р. Наба «Рафік Харірі, прем'єр-міністр підприємець» («Rafic Hariri, Un homme d'affaires premier minister») [61] і «Харірі від батька до синів, підприємці і прем'єр-міністри» («Hariri de père en fils, hommes d'affaires et premiers ministers») [62], Мемуари К. Пакрадуні «Роки опору: мандат Еміля Лахуда, колишнього президента Лівану» («Years of Resistance: The Mandate of Émile Lahood, the former President of Lebanon») [63], та публікація А.Л. Зелінського «Ліванська Республіка у 2005-2023 рр.: здобутки Кедрової революції та спадщина сирійської окупації» [6].

Нарешті, враховуючи той факт, що більша половина періоду перебування при владі Б. аль-Асада припадає на час усе ще незавершеної громадянської війни, не можна оминати увагою роботи, безпосередньо пов'язані з останньою. Насамперед, йдеться про такі монографії, наукові публікації й аналітичні розвідки, як нарис «Сирійський гордіїв вузол» І. Горобця й А. Мартинова [64], дві статті С. Зінько «Сирійський політичний пасьянс» [65] і «Сирійське протистояння в контексті регіональних трансформацій» [66], публікація «Сирія: тунель без світла в кінці» М. Сулха [67], дисертаційне дослідження «Сирія: чому арабська весна перетворилася на довгу зиму?» («Syria: why is the arab

spring turning into a long winter») М. Алзамалкани [68], монографії «Битва за Сирію: міжнародне суперництво на новому Близькому Сході» («The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East») К. Філліпса [69], і «Палаюча Сирія: кратка історія катастрофи» («Syria Burning: A Short History of a Catastrophe») Ч. Гласса [70], публікація «Роль військових у сирійській політиці й повстанні 2011 р.» («The Role of the Military in Syrian Politics and the 2011 Uprising») К. Файзеля [71], розвідка «РФ і США у Сирії: непереборні розбіжності» О. Воловича [72], книга «Руйнування нації: громадянська війна у Сирії» («Destroying a Nation: The Civil War in Syria») Н. ван Дана [73], масштабне проасадівське дослідження «Сирійське повстання: історія, політика, ідеологія» («Сирийское восстание: история, политика, идеология») В. Ахмедова [74], збірка «Війна за Сирію: регіональні та міжнародні виміри сирійського повстання» («The war for Syria: Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising») під ред. Р. Хіннебюша [75], статті «Періодизація сирійської кризи: від мирних протестів до міжнародного конфлікту» («Phasing the Syrian Crisis: from Peaceful Conflicts to Internationalized Conflict») Ц. Чакмака [76], «Велика сирійська громадянська війна: реалістичний підхід до сирійського конфлікту» («The Great Syrian Civil War: A Realist Approach to the Syrian Conflict») Н. Панайотідеса [77] і «Стратегія аль-Асада щоб запобігти перетворенню на російську й іранську маріонетку» («Al-Assad's Strategy to Avoid Becoming a Puppet of Russia and Iran») А. Гадхаві [78], черговий гіпертрофований памфлет Р. Наба «Сирія (2011-2021), хроніка безкінечної війни» («Syrie (2011-2021), Chronique d'une guerre sans fin») [79] і стаття Е. Зіссера «Зрештою, Башар аль-Ассад» («At the End of the Day, Basharal-Assad») [80]. Окрім цього, проблематика сирійської громадянської війни широко представлена в аналітичних публікаціях, що містяться на відповідних сторінках веб-порталів Близькосхідного центру Карнегі (Carnegie Middle East Center) [81], Близькосхідного Інституту (Middle East Institute) [82], Міжнародної кризової групи (International Crisis Group) [83] та подібних інтернет-проектів.

Шлях до влади

Хафез аль-Асад народився 6 жовтня 1930 р. у алавітському селі Кардаха неподалік від нинішнього сирійського міста Латакія. Він походив з багатодітної селянської родини, котра була заможнішою від багатьох односельців проте за загальносирійськими масштабами належала до бідних верств населення. Яскравим показником її майнового статусу виступає посідання не глинобитного, а кам'яного будинку, проте із земляною підлогою і можливість Х. аль-Асада першим у родині здобути повну середню освіту, котра передбачала кілька років навчання в Латакії [84, р. 172; 16, р. 179–181]. Водночас, суспільній маргіналізації аль-Асадів сприяла їхня належність до умовно ісламської релігійної секти алавітів (становить бл. 10-12% сирійського населення [36, р. 64; 17, р. 29; 85]), котра своєю чергою виступає відгалуженням шіїтської мусульманської меншини [36, р. 64–67; 16, р. 179–180; 17, р. 29; 85;

пор. 12, р. 19–23]. Належність алавітів до мусульманської умми заперечувала не лише переважна більшість сунітів, але й значна частина шиїтської спільноти. Згодом Х. аль-Асад навіть мав з цього приводу суттєві проблеми, пов'язані з положенням, що переходило з однієї сирійської конституції до іншої, згідно з яким президентом САР міг бути тільки мусульманин [87, art. 3; 88, art. 3,1; 89, art. 3, 1]. Зрештою, лише фетва про належність алавітів до шиїтської гілки мусульманської спільноти, прийнята на прохання сирійського диктатора шанованим шиїтським віровчителем з Лівану Мусою ас-Садром залагодила справу [12, 124–125; 30, р. 140–141; 36, р. 72; 32, II, с. 40; 85; пор. 86, с. 103, прим. 13].

Низькі родинні статки, котрі не дозволили Х. аль-Асadowі не зважаючи на високі шкільні оцінки здобути омріяну медичну освіту, у сукупності з належністю до релігійної меншини сектантського характеру, значною мірою детермінували його майбутнє. Ще за шкільних років, на хвилі здобуття Сирією незалежності від французького мандату (1946 р.) [16, р. 108–110] і остаточного формування ідеї світського панарабського націоналізму, соціально активний юнак долучився до щойно утвореної лівої партії арабського соціалістичного відродження – Баас. При цьому, привабливість світського політичного руху з атеїстичним ухилом в очах аль-Асада цілком логічно обумовлювалася індиферентністю його учасників до релігійної належності однопартійців. Своєю чергою, матеріальна неспроможність здобути престижну цивільну професію спонукала молодого алавіта на той час до традиційного для його єдиновірців [пор. 84, р. 66–69; 36, р. 68–69; 32, I, с. 14; 85] звернення у бік військової кар'єри [12, р. 24–29; 16, р. 181].

При цьому, Х. аль-Асад зумів реалізувати доступні йому можливості з максимальною ефективністю. Вступивши у 1951 р. до військового училища у Хомсі, він незабаром завдяки непритаманному більшості військових алавітського походження [пор. 16, р. 148] високому загальноосвітньому рівню зміг перевестися до нещодавно відкритої першої сирійської авіаційної школи в Алеппо, котру блискуче закінчив у 1955 р. Після закінчення школи, Х. аль-Асад добре зарекомендував себе під час 6-місячного стажування у Єгипті. Професійний досвід, набутий у Сирії й Єгипті Х. аль-Асад зумів продемонструвати під час інциденту, що виник у сирійському повітряному просторі під час арабо-ізраїльської війни 1956 р. (т. зв. Суецької кризи). З огляду на виявлені успіхи молодий льотчик у 1957 р. отримав звання капітана й ескадрилью сирійських ВПС під власне командування, а у 1958 р. був відправлений на 10-місячне навчання до СРСР [12, р. 29–30; 13, р. 24–40; 84, р. 172; 16, р. 181]. Схоже на те, що під час перебування на посаді командира ескадрильї молодий капітан значно покращив своє матеріальне становище, займаючись контрабандними операціями разом з майбутнім президентом Лівану С. Франж'є-старшим [90]. Не виключаємо, що саме здобуття чималих зисків від контрабанди дозволило Х. аль-Асadowі напередодні відправки до СРСР

одружитися з представницею впливового алавітського клану, своєю двоюрідною сестрою, Анісою Махлуф [пор. 84, р. 172].

Після повернення з СРСР Х. аль-Асад проходив службу на території Єгипту, котрий на той час утворював єдину із Сирією державу – Об'єднану Арабську Республіку (1958-1961 рр.)³. Саме у цей період молодий капітан ВПС, можливо раніше ніж ним планувалося, здійснив перший вагомий крок на шляху до політичної кар'єри. Поштовхом до нього стала заборона президентом ОАР (раніше й згодом – президентом Єгипту) Г.А. Насером усіх сирійських політичних партій, зокрема й Баас. Х. аль-Асад став одним із засновників впливового у майбутньому Таємного військового комітету Баас, утвореного сирійськими офіцерами (переважно представниками релігійних меншин, серед яких домінували алавіти), котрі несли службу на території Єгипту. Після розпаду ОАР, який стався в наслідок сунітського перевороту у Сирії (вересень 1961 р.), Х. аль-Асад після короткого «профелактичного» ув'язнення повернувся додому⁴. Запідозрюваний (до речі, цілком слушно) у неблагонадійності місцевими сунітськими владними колами, популярний у середовищі сирійських ВПС офіцер був відправлений у запас і переведений на незначну посаду до міністерства транспорту. Проте вищезгадана популярність Х. аль-Асада все ж-таки далася взнаки під час успішного антидемократичного баасистського перевороту 8 березня 1963 р. під час якого завдяки його вправності та харизмі було нейтралізовано авіабазу у Думаїрі. У нагороду за ефективну участь уперевороті Х. аль-Асад менш ніж за два роки «стрибнув» від капітана до генерал-майора й отримав посаду командувача ВПС. Забезпечивши керівні посади увіреного йому роду військ особисто відданими людьми, 34-річний генерал перетворився на вагомого гравця у тодішньому сирійському воєнізованому квазі-політикумі. Такий стан речей дозволив йому стати вагомою фігурою у межах підтриманого ним чергового баасистського перевороту 23 лютого 1966 р., в результаті якого до влади у країні прийшла ліворадикальна військова алавітська хунта. Сам же Х. аль-Асад обійняв посаду міністра оборони в уряді переможців. Нарешті, забезпечивши контроль над армією у той самий спосіб, у який раніше він досяг особистої відданості авіації й скориставшись широким невдоволенням внутрішньою та зовнішньою політикою лівих радикалів, Х. аль-Асас 13 листопада 1970 р. здійснив під гаслом запровадження ліво-поміркованого режиму власний успішний фактично безкровний державний переворот. Зрештою, у лютому-березні 1971 р. він інспірував власне обрання президентом Сирійської Арабської Республіки, затверджене під час безальтернативного народного «референдуму» [12, р. 30–40; 13, р. 49–85; 84, р. 173; 16, р. 181–183; 17, р. 29–30].

³ Про цей цікавий державотворчий експеримент [див. наприклад: 16, р. 137–143; 9, с. 117–132].

⁴ Згодом Х. аль-Асад ще двічі був заарештований у Лівані і власне у Сирії, що було пов'язано з його участю у невдалому березневому державному перевороті 1962 р. [84, р. 173].

Другий син Хафеза аль-Асада, Башар (народився 11 вересня 1965 р. [67, с. 40]), початково не розглядався батьком як політичний наступник. До цієї ролі сирійський диктатор готував найстаршого зі своїх синів, Басіля. Проте, загибель останнього в автокатастрофі у 1994 р. змусила 63-річного Х. аль-Асада, чий стан здоров'я невпинно погіршувався, розпочати форсовану підготовку Башара до передачі йому верховної влади [8, с. 18–19; 16, р. 200–201; 17, р. 217–218, 232–233]. При цьому, сирійський правитель виявив схильність до традиційних поглядів на проблему успадкування, оскільки залишив поза увагою здавалось би більш відповідну кандидатуру свого наймолодшого сина – брутального офіцера й майбутнього «героя» громадянської війни на ім'я Махер [пор. 91; 16, р. 247; 17, р. 305, 309, 372; 10, с. 164].

Перспективний лікар-офтальмолог, Б. аль-Асад, на момент братової загибелі перебував на стажуванні у лондонському Western Eye Hospital [17, р. 201]. Однак на вимогу батька був змушений негайно повернутися додому. При цьому, необхідна для домінування над напівмілітаризованим сирійським політикумом причетність Башара до сирійської армії обмежувалась 4-річною практикою у дамаському госпіталі Тишрин [8, с. 18]. До того ж він взагалі не цікавився військовою справою й не мав жодного авторитету у військових колах. Не міг Б. аль-Асад похвалитися й батьковою харизмою, здатною привернути до нього народні маси [14, р. 22; 17, р. 232–233; пор. 8, с. 22–23]. Однак, протягом 6 років батькові вдалося вкорінити Башара у армійському середовищі. Потенційний наступник мусив через силу пройти експрес-курс у військовій академії в Хомсі та на штабних курсах, що створило формальні умови для здійснення ним стрімкої офіцерської кар'єри із зайняттям реальних військових посад. Схоже, що головна мета цієї бутафорії полягала не у вихованні з колишнього окуліста кадрового військового, а у встановленні ним неформальних дружніх контактів серед офіцера; з чим Башар непогано впорався, справно граючи роль такого собі свого в дошку хлопа [14, р. 21–22; 8, с. 18–20]. Паралельно докладалися неабиякі зусилля задля забезпечення обранцеві сирійського диктатора сурогатного еквіваленту народної любові. Для Б. аль-Асада було розроблено імідж дієвого захисника інтересів простих сирійців і борця з корупцією, якому він цілком пристойно зміг відповідати [25, р. 151; 8, с. 21–23; 30, р. 44; 9, с. 309–310]. Окрім цього, починаючи з 1999 р., Б. аль-Асад став активно репрезентувати Сирійську Арабську Республіку на міжнародній арені [92; 8, с. 20; 17, р. 242].

Паралельно Х. аль-Асад здійснював активні заходи з підготовки сирійських владних кіл до безпроблемного прийняття нового президента. Перш за все, престарілий правитель позбавив важелів впливу і домігся вигнання з країни синових конкурентів з числа членів правлячого клану: власних братів – Ріфата та Джаміля [17, р. 232, 237, 242]. Також, у межах формально очолюваної Башаром боротьби з корупцією [8 с. 31–32; 30, р. 44], Х. аль-Асад змістив

найамбіційніших і найвпливовіших керівників силових структур, залишивши на своїх посадах генералів, так чи інакше неспроможних зберегти власні топові позиції та матеріальні привілеї без підтримки президентської родини. Водночас, на посади звільнених генералів, з належним підвищенням у званнях, просувалися командири другого ешелону, причетні до новоствореного оточення Башара [14, р. 24–25; 93, р. 4–5; 25, р. 151–152; 8, с. 26–35; 30, р. 40–41, 45–46]. Нарешті, у березні 2000 р. Х. аль-Асад несподівано призначив новий уряд, до якого увійшли лояльні до правлячого клану представники т. зв. Старої гвардії, і цивільні функціонери, пов'язані з попередньою адміністративною діяльністю «спадкоємця престолу» [8, с. 34; 30, р. 43; 17, р. 242–243]. В результаті, прихід до влади у Сирії 34-річного Б. аль-Асада після смерті батька (10 червня 2000 р.) виявився цілком очікуваним. Він був розіграний як по нотах армією, керівництвом правлячої партії Баас і парламентом, після чого – майже одностайно підтриманий народом під час чергового безальтернативного референдуму [25, р. 151–152; 8, с. 35; 30, р. 45–48; 16, р. 201; 23, р. 7; 9, с. 312; 17, р. 243]⁵.

Загальні внутрішньополітичні засади та тенденції

У 1970 р. Х. аль-Асад підпорядкував собі країну, котра вже протягом семи років перебувала під антидемократичним режимом різних фракцій Баас. Таким чином, новому диктатору залишалось лише довершити процес побудови авторитарного режиму, зав'язаного на волі однієї сильної особистості. Зрозуміло, що для вирішення цієї задачі її виконавець мав бути наділений якостями успішного диктатора. Він мав бути розумною, вольовою, реалістичною людиною, наділеною вмінням маніпулювати найближчим оточенням, сформувані невелику проте віддану групу підтримки серед населення країни водночас забезпечуючи собі широку соціальну базу й, нарешті, чітко розуміти коли треба застосовувати силу, а коли слід вдаватися до компромісів не плутаючи одне з другим. Треба зазначити, що Х. аль-Асад відповідав усім вищезгаданим вимогам. В результаті, він зумів створити політичний режим, в умовах якого жодне державне рішення не могло бути прийняте без його згоди, тоді як він сам мав у своєму розпорядженні інструменти, котрі дозволяли спонукати чи примусити будь-який адміністративний орган формально збереженої республіки [пор. 89] до прийняття потрібних йому нормативних документів.

До таких інструментів перш за все належали сформовані з алавітів внутрішні силові структури: інфернальна служба безпеки, чия діяльність пронизувала усі верстви сирійського суспільства, та добре озброєна й вишколена 20-тисячна президентська гвардія. У цьому ж зв'язку варто не забувати і про армію,

⁵ З огляду на молодість нового президента була запроваджена зміна у конституції, згідно з якою мінімальний вік для зайняття відповідної посади був знижений з 40-ка [89, art. 83] до 34-х років [25, р. 151; 8, с. 36]. Вказівка на 40-річний вік знову з'явилася лише у конституції 2012 р. [94, art. 84, 1].

підпорядковану Х. аль-Асадом за посередництвом близького до нього алавітського офіцерства ще до перевороту 1970 р.⁶ Іншим таким інструментом була керована безпосередньо Х. аль-Асадом наскрізь проалавічена партія Баас, яка згідно з конституцією 1973 р. набула статусу провідної політичної сили у державі та суспільстві [89, art. 8]. Очолюваний нею Національно-прогресивний фронт, до якого також входили соціалісти-Насеристи, комуністи та ще декілька подібних до них політичних сателітів, становила незмінну більшість у сирійському парламенті – народній раді. Нарешті, виконавчу, а точніше виконуючу гілку державної влади репрезентував призначуваний і контрольований президентом та почасти підзвітний парламенту уряд. Про ступінь його політичного безсилля свідчить той факт, що сирійський диктатор без обави віддав більшість міністерських портфелів представникам світського сунітського політичного істеблішменту [12, р. 41–73; 14; 95, р. 177–212; 25, р. 147–149; 29, р. 15–16; 9, с. 200–204, 249–260; 30, р. 14–35; 32, I, с. 41; 17, р. 30–32, 187].

Водночас сирійський диктатор доклав серйозних зусиль задля забезпечення своєму режимові широкої народної підтримки. З цією метою було здійснено низку заходів політичного, соціального та економічного плану. Під першими мається на увазі запровадження місцевих рад, завдяки яким до низової адміністративної ланки широко залучалися селяни, робітники та представники дрібного підприємництва, а також офіційне позиціонування держави як захисниці прав сирійських релігійних спільнот християн і друзів. До других слід віднести запровадження безкоштовного медичного обслуговування, виведення масової безкоштовної освітньої системи майже на загальнодержавний рівень і введення фінансових субсидій для найбідніших верств населення⁷. До економічних заходів належали: розширення зрошувального земельного фонду, створення великої кількості робочих місць у сільськогосподарській галузі та промисловості і нарешті – поступово зростаючі пільги для усіх рівнів і сегментів приватного сектору [22; 95, р. 212–230; 28, р. 169–182; 29, р. 17–19; 9, с. 204–208; 32, I, с. 41; 17, р. 32–37, 204–206, 221, 237]. Проте, вже за часів Х. аль-Асада на заваді повноцінного втілення у життя цих безумовно ефективних заходів стояли класичні вади, притаманні будь-якій партійно-бюрократичній системі: корупція, кумівство, а також громіздкість і недостатня компетентність чиновницького апарату [32, с. 41; 17, р. 133, 140, 158–159, 80, 186, 196–197, 203–204]. Однак, усі ці вади та пов'язані з ними виклики повною мірою далися взнаки вже за правління Б. аль-Асада.

⁶ При цьому, основна увага армії була зосереджена на зовнішньому ворогові в особі Держави Ізраїль, що не залишало військовим часу для здійснення несанкціонованого втручання у сирійські внутрішні справи.

⁷ Фінансування соціальної політики Х. аль-Асада переважно здійснювалося з державних нафтодобувних надходжень, а отже залежало від рівня світових цін на вуглеводневі копалини [28, р. 173, 182].

Прихід до влади Б. аль-Асада був ознаменований завищеними очікуваннями громадянського суспільства, супроводжуваними президентськими обіцяннями запровадити у країні ліберально-демократичні перетворення [25, р. 152–153], що стало причиною нетривалої активізації політичного життя, відомої під назвою «Дамаська весна» [93, р. 7–8; 25, р. 155–157; 8, с. 65–76; 23, р. 13–19; 30, р. 61–75; 16, р. 203–207; 10, с. 137–142]. Ймовірно, декларування відмови від авторитаризму було спричинене бажанням молодого президента уникнути можливих народних протестів і тим самим виграти час, необхідний для остаточного утвердження у президентському палаці, а заодно й виявити потенційних противників правлячого режиму. Після досягнення обох зазначених цілей, демократичні тенденції у лютому 2001 р. було брутально придушено звичними силовими засобами, з подальшим послідовним дотриманням стосовно демократичної опозиції політики «батога» [27; 17, р. 271–272, 297–298; 96]. Однак, як це неодноразово траплялося за інших часів і у інших країнах, широке невдоволення режимом династії аль-Асадів було лише загнане під спід, щоб несподівано нагадати про себе через десять років⁸.

При цьому, спадковий президент протягом перших десяти років свого правління не зробив нічого для запобігання майбутній катастрофі. Коротко кажучи, сирійці не отримали від нього ані свободи, ані хліба. У першому випадку Б. аль-Асад обмежився непереконливим імітуванням політичних реформ на зразок псевдо-демократизації парламентських виборів, під час яких було розширено кількість безхребетних сателітів Баас, спорадичними арештами зазвичай неугодних кланові аль-Асадів корумпованих чиновників і незначною лібералізацією освітньої системи; у другому Б. аль-Асад запропонував, а точніше продовжив започатковану батьком політику часткової лібералізації економіки, котра зрештою призвела до збагачення вузького кола бізнесменів з безпосереднього оточення президента на зразок двоюрідного брата останнього, Р. Махлуфа [25], та зубожіння маси дрібних і середніх власників. Водночас, ці ринкові перетворення супроводжувалися скороченням витрат на державні соціальні проекти [93, р. 10–13; 8, с. 79–83, 86–99, 101–114; 26; 23, р. 20–39; 28, р. 183–192; 16, р. 215–218; 32, с. 41–43; 17, р. 249–253, 255, 261, 296, 346–347]. Подібна політика спадкового диктатора не могла не дратувати більшу частину населення САР. Ситуацію ускладнило фактично ігнороване Б. аль-Асадом зростання безробіття серед освіченої молоді [8, с. 100–101; 23, р. 29; 16, р. 214–215; 32, II, с. 42; 17, р. 249, 260, 268, 297, 346–347], поєднане зі збільшенням кількості вихідців із зубожілих родин, котрі з економічних причин не могли собі дозволити витратити час на здобуття середньої освіти [23, р. 31].

Доволі часто дослідники пояснюють авторитарний характер внутрішньої політики Б. аль-Асада залежністю останнього від близьких до нього груп

⁸ Як це не парадоксально, але значною мірою посиленню ліберальних прагнень сирійського суспільства відчутно посприяло долучення до інтернету, котрий з'явився у САР у 1998 р. саме завдяки старанням майбутнього президента [пор. 25, р. 159–160; 8, с. 21].

впливу, котрі буцім-то змушували прогресивного у душі президента до заміни реальних державних реформ на звичну політику сили [93, р. 11–12; 25, р. 153–155, 157–158; 23, р. 7–13; 16, р. 217–218; 17, р. 265, 305; 10, с. 148–149; 96]. Проте, подібне твердження видається занадто спрощеним [пор. 30, р. 48–54]. Дійсно, нинішній президент САР, не маючи здібностей батька певною мірою залежав від людей, котрі сприяли його приходу до влади. Однак ця залежність не завадила йому в середині нульових років значно скоротити кількість впливових осіб у вищих ешелонах влади за рахунок усунення з державних структур останніх представників батькової «старої гвардії» [30, р. 52; 10, с. 150–151]. При цьому результати цієї кулуарної чистки жодним чином не вплинули на подальшу політику сирійського спадкового диктатора [30, р. 54–59]. Також жодним чином він не відреагував на пропозицію низки колишніх лідерів «Дамаської весни» щодо більш поміркованого (компромісного) державного реформування [93, р. 13], що знову ж-таки свідчило на користь його особистого принципового небажання відмовлятися від будь-яких важелів авторитарної влади.

Погляди і методи Б. аль-Асада не змінилися навіть під час громадянської війни [див. наприклад: 64–80]. На усі внутрішньополітичні виклики дамаському режимові і власному перебуванню при владі сирійський диктатор продовжував реагувати звичним для себе шляхом застосування дуже відчутного «батога» [97; 71] і більш ніж ефемерного «пряника». Перш за все, під останнім автор цих рядків розуміє низку заходів, здійснених Б. аль-Асадом протягом перших місяців революційних подій 2011 р. Так, він відправив у відставку діючий уряд (ключові міністри якого увійшли до наступного кабінету [74, с. 52]) і змістив кількох найбільш одіозних губернаторів, формально скасував чинний з 1963 р. авторитарний надзвичайний стан (зберігши при цьому низку другорядних нормативних актів, котрі у своїй сукупності де-факто його заміняли, а згодом заступивши його законом «Про боротьбу з тероризмом» [74, с. 54–55]), оголосив три амністії та декларував низку реформ [16, р. 222–226; 32, II, с. 41; 17, р. 305; 74, с. 51–57]. Проте, найбільш цинічним, на нашу думку, виявилось прийняття закону «Про утворення політичних партій». Процес утвердження цього на перший погляд цілком виваженого й конструктивного нормативного акту від 4 серпня 2011 р. [пор. 98, с. 151–155]⁹ не лише не супроводжувався необхідною для його повноцінного функціонування відміною конституційного положення про керівну роль Баас, але й відбувався на тлі жорстких каральних дій сирійської армії [99; 100].

⁹ Найцікавішим положенням цього закону стала заборона утворення політичних партій за релігійним, етнічним та регіональним принципами, котра згодом перекочувала до конституції 2012 р. [94, art. 8, 4]. Це обмеження являє собою перешкоду для утворення ісламістських і національних курдських політичних організацій, доцільність якої, на мій погляд, може стати темою для окремої академічної дискусії.

Згодом Б. аль-Асад продовжував відповідати на ескалацію внутрішнього конфлікту подібними за своєю декоративністю політичними «перетвореннями». У 2012 р. на черговому «народному референдумі» було прийнято запропоновану дамаським режимом нову конституцію, котра була очищена від соціалістичної риторики, формально позбавляла Баас монополії на владу та гарантувала проведення альтернативних президентських виборів, проте водночас надавала можливість Б. аль-Асаду безперервно переобиратися ще на два семирічних терміни [94; пор. 10, с. 165]. Саме цією можливістю сирійський диктатор і скористався у 2014 та 2021 рр. під час президентських виборів, на яких згідно з положеннями нової конституції було створено жалюгідну ілюзію альтернативності [101; 102; 17, р. 327; 103; пор. 98, с. 119–127]. До жанру політичного фарсу сміливо можна віднести й парламентські вибори 2012, 2016 і 2020 рр., на яких «позбавлена керівної ролі у державі» Баас незмінно отримувала абсолютну більшість у боротьбі з системною (т. зв. Патріотичною) опозицією [104; пор. 98, с. 99–113]. Довоєнні тенденції чітко спостерігаються й у економічній політиці сирійського диктатора. Зокрема він запровадив на підконтрольних Дамаску територіях політику економічного відновлення, в межах якої стягнені у місцевого населення кошти використовуються для підготовки близьких до президента бізнесменів і заохочення найзавзятіших поплічників правлячого режиму [105]. Такий стан речей вже з перших місяців конфлікту промовисто свідчив про те, що спадковий диктатор прагне завершити громадянську війну у власній країні не шляхом встановлення громадянського миру, а шляхом brutального придушення опозиції з допомогою як внутрішніх, так і зовнішніх сил і тим самим збереження за собою верховної державної влади в усій її недоторканості [пор. 106].

Аль-Асади та сунітська опозиція

Не зважаючи на приналежність до світської партії Баас, Х. аль-Асад до кінця свого життя залишався алавітом; гадаю, що й до самої цієї партії він долучився не з приводу, буцім-то, наявних у нього світських переконань, а лише з огляду на відсутність у Баас релігійних упереджень стосовно алавітської секти. З іншого боку, маючи потенційну можливість для переходу у сунізм навіть до фетви, прийнятої у 1973 р. М. ас-Садром, – практику навернення алавітів ще у XIV ст. допускав навіть представник консервативного сунізму Такі ад-Дін Ібн Таймія [пор. 107, р. 193–194, 196–197, 307–308] – він ніколи не виявляв намірів цією можливістю скористатися. Більше того, схоже, що за свого життя Х. аль-Асад принципово відмовлявся надати дозвіл Башару і його молодшому братові Махеру узяти за дружин представниць сунітських родин [108; 8, с. 23; 109; 16, р. 203]¹⁰, проте змирився із шлюбом своєї дочки Бушри, котра без його дозволу обрала за чоловіка алавіта [110].

¹⁰ Йдеться про Асму Ахрас і Маналь аль-Джадаан, які увійшли до родини аль-Асадів відповідно у 2000 і 2003 рр. [8, с. 23; 109].

Залишаючись алавітом, сирійський диктатор гостро й цілком слушно відчував перманентну загрозу з боку переважаючої арабської сунітської більшості, котра ніколи не забувала відомі фетви Т. Ібн Таймії, у яких зокрема говорилося, що алавіти є більш невірними ніж євреї, християни та деякі індуїсти [107, р. 188–197; 303; 111, р. 1, 4–5; 36, р. 65, 73, 185; пор. 16, р. 180, 191–192; 20, с. 86, 91]. Х. аль-Асад розумів, що у випадку сунітів він має справу навіть не з політичними опонентами, а з відвертими ворогами, котрі у разі (чи то легітимної чи то позалегітимної) перемоги позбавлять його не лише влади, але й життя. Тому він протягом усього часу свого правління послідовно боровся з будь-якими проявами політизації ісламу та намагався не допускати послаблення державного контролю над сунітськими релігійними структурами. Апогеєм цієї боротьби стало нещадне придушення у 1982 р. сунітського повстання очолюваного організацією «Брати-мусульмани», під час якого загинуло кілька десятків тисяч сирійців [12, р. 149–164; 28, р. 172–173; 30, р. 141–146; 36, р. 44–61, 74–128; 16, р. 191–194; 9, с. 233–249; 17, р. 69–72, 81–83, 93–95, 113–114; 112, р. 2–5]¹¹. Водночас, Х. аль-Асад здійснював низку доволі успішних кроків задля замирення арабської сунітської громади. Як вже було сказано вище, представники сунітської верхівки (переважно дамаського походження) займали високі політичні посади у цивільних державних структурах з урядом включно. При цьому, звичайно перш за все йшлося про людей особисто відданих диктаторові. Також кількість сунітів поступово збільшувалася на керівних посадах у Баас і в армії (але не у службі безпеки чи гвардії). Надавалися значні державні кошти на сунітські культові й освітні проекти. Також у розпорядженні Х. аль-Асада завжди були кишенькові релігійні лідери сунітської громади, на зразок верховного муфтія сирії – курда Ахмада Куфтару (1964–2004 рр.), котрі поширювали серед своїх підопічних об'єктивно цілком слушні думки стосовно відокремлення релігії від політики. Нарешті, «Братам-мусульманам», котрі погоджувалися обмежити свою діяльність суто релігійною сферою, пропонувалася амністія або дозвіл на повернення до країни [30, 139–141, 147, 149; 36, р. 71–72, 155–156; 16, 189; 9, с. 305, 308–309; 17, р. 125, 159; 10, с. 89–90].

Якщо політика Х. аль-Асада стосовно ісламістської сунітської опозиції, при усій її цинічності, виглядає цілком логічно й послідовно (не забуваймо, що у випадку подій 1982 р. йшлося про ісламських екстремістів), то дії його сина у цьому напрямку видаються повною її протилежністю. Маючи майже з перших днів президентства такий здавалося б невбиваний козир як шлюб із суніткою, він під час громадянської війни зрештою зумів налаштувати проти себе переважну більшість сунітського населення Сирії й на додачу більш ніж на

¹¹ Цікаво, що у ході цієї боротьби «Брати-мусульмани» ймовірно з тактичних міркувань стверджували, що вони воюють винятково з режимом аль-Асада, не маючи нічого проти алавітів [пор. 12, р. 159–160].

десятиліття стати політичним ізгоєм для країн арабського світу Туреччини [пор. 113; 114; 115, с. 226–227, 231–232]¹². На перший погляд, здавалось би, що Б. аль-Асад у стосунках з арабською сунітською громадою в точності наслідував батьковій політиці. З одного боку, він категорично відмовлявся надавати дозвіл на діяльність ісламістських політичних сил на чолі з «Братами-мусульманами», з іншого – не забороняв окремим побожним сунітам займати високі державні посади й обиратися у парламент, амністував ісламістських політв'язнів, фінансував сунітські релігійні проекти, дозволив існування ісламських банків і навіть здійснив низку кроків для врахування ісламських традицій в освітній сфері (зокрема, він дозволив дівчатам носити у школах хіджаби) [8, с. 75, 83–86; 23, р. 13, 22; 27, р. 22–27; 30, р. 149–154; 36, р. 154–160; 16, р. 218–219; 17, р. 248; 10, с. 142].

Однак, ставлення Б. аль-Асада до сирійських арабів з числа сунітів не було позбавлене непотрібної дратуючої брутальності. Так, Після смерті поміркованого конформіста А. Куфтару, у 2005 р. президент особистим декретом призначив на посаду верховного муфтія власного холоуя й поплічника Ахмада аль-Хасуна. Зазначений безпринципний пройдисвіт, котрий у цьому плані міг би позмагатися з московським патріархом Кіріллом (Гундяєвим), протягом 16 років свого предстоятельства цинічно й послідовно дискредитував образ духовного пастиря, духовні та моральні цінності поміркованого ісламу й ідею релігійного екуменізму [30, р. 151; 36, р. 155; 116]. «Вінцем» пастирської діяльності А. аль-Хасуна стала виголошена у 2016 р. фетва, у якій він давав благословення на знищення свого рідного міста Алеппо [117]. Зрештою, спадковий дамаський диктатор віддячив своєму прислужникові скасуванням у 2021 р. посади верховного муфтія, тим самим викинувши його на смітник як безнадійно спаплюжену гумову ляльку [118; 119]. Водночас, Б. аль-Асад у 2005 р. проігнорував можливість нейтралізації потенційної загрози відродження в країні політичного ісламу, шляхом прийняття закону «Про утворення політичних партій» із заборонаю утворення політичних організацій за релігійним принципом [пор. 8, с. 90–92; 9, с. 323–325]. Цей закон, зрештою прийнятий із фатальним запізненням лише у серпні 2011 р. за умов своєчасності міг би переорієнтувати значну частину амбіційної молоді, котра бачила власну самореалізацію на поприщі політичного ісламу, у русло світської позабаасистської суспільно-політичної діяльності.

Водночас, складається враження, що Б. аль-Асад, на відміну від батька, недооцінив небезпеку, породжувану ісламізмом. Імовірно, свою роль тут зіграв вищезгаданий шлюб із світською вестернізованою суніткою. Розглядаючи ісламістів через призму особистого комунікаційного досвіду, спадковий диктатор Сирії задля досягнення певних тактичних цілей неодноразово загравав

¹² Завершення дипломатичної (проте, не економічної [113]) блокади, ознаменоване поверненням асадівської Сирії до Ліги арабських держав у травні 2023 р., відбулося завдяки зусиллям покровителів дамаського режиму: Росії, Ірану і почасти Китаю [115, с. 331–332].

і навіть співпрацював з ісламськими фундаменталістами й екстремістами, не усвідомлюючи, що грає з вогнем. Так, з моменту введення американських військ до Іраку (2003 р.) спецслужби ображеного вашингтонськими санкціями Б. аль-Асада [пор. 6, 1, с. 181–182], сприяли перекиданню до зазначеної країни через сирійський кордон місцевих й іноземних ісламістських бойовиків. Згодом, на початку 2006 р. дамаська влада заплущила очі на погроми здійснені розлюченим натовпом у датському та норвезькому посольствах у знак протесту проти публікацій карикатур на пророка Магомета у датській газеті «Jyllands-Posten». Паралельно, Б. аль-Асад, не зважаючи на небезпеку поширення в народних масах симпатій до ісламського фундаменталізму, послабив контроль над позадержавними мечетями та мусульманськими благодійними товариствами, котрі мали почасти компенсувати нестачу коштів на державні соціальні програми. Нічому не навчили сирійського президента навіть події громадянської війни. З метою підтвердження достовірності офіційного пропагандистського нарративу про боротьбу легітимної влади з ісламськими екстремістами, Б. аль-Асад у 2011-2012 рр. свідомо амністував низку лідерів місцевого радикального ісламу з сирійським осередком аль-Каїди включно, а згодом не став чинити дієвих перешкод проникненню на територію країни бойовиків «Ісламської держави Іраку і Леванту» [53; 27, р. 26; 36, р. 147–154, 182–187; 16, р. 210–211, 227–228, 231–232; 106, р. 13–14; 112, р. 4–8, 10; 10, с. 142; 120]. В результаті, він випустив з пляшки ісламістського джина, впоратися з яким самотужки не мав жодного шансу, в результаті чого був змушений звертатися по військову допомогу до Ірану та Росії й розплачуватися за неї значною часткою своєї влади, якщо не самою сирійською державністю [121].

Підхід до курдського питання

Х. аль-Асад, подібно до більшості своїх як баасистських, так і небаасистських попередників на чолі держави, вбачав в особі спільноти сирійських курдів, чия чисельність становила бл. 9% від усього населення країни [32, I, с. 12], ідеальну кандидатуру на роль внутрішнього ворога, необхідного для функціонування будь-якого авторитарного режиму. Не будучи арабами чи бодай носіями арабської мови, сирійські курди протягом періоду правління Х. аль-Асада, виступали узаконеною перманентною жертвою примусової арабізації, соціальної дискримінації, територіальних утисків та економічної експлуатації [39, р. 91–121; 40; 41, р. 62–68; 27, р. 17; 46, р. 52–59; 47, с. 38–44]. Зокрема, він категорично відмовився повернути громадянський статус більш ніж 100 тисячам курдів, цілеспрямовано відібраний у них та їхніх нащадків під час перепису 1962 р. [40, р. 3; 27, р. 17; 41, р. 51; 48, р. 214–216; 47, с. 35–38]. Разом з цим, Х. аль-Асад не без користі для себе дозволяв асимільованим курдам інтегруватись у привілейовані прошарки сирійського суспільства. Зокрема це стосується неодноразово згаданого А. Куфтару (див. розділ 5) та його колеги – шейха Мухаммада Саїда Рамадана аль-Буті (імовірно, залучення курдських священнослужителів на найвищі релігійні

посади дозволяли президентові поглиблювати розкол у середині сунітської громади Сирії), арабізованих курдів, котрі у такий спосіб отримували можливість вступити до Баас, а також їхніх єдиноплемінників, які після ретельної перевірки на особисту лояльність допускалися до служби у президентській гвардії [41, р. 66–67; 47, с. 44–46].

Курдська політика Б. аль-Асада, подібно до інших вищенаведених випадків, зазвичай, зводилася до перемежування ефемерних обіцянок і реальних утисків [27, р. 17–19; 41, р. 108–132; 32, II, с. 42; 47, с. 47–51]. Зокрема, сирійськими силовиками з асиметричною жорстокістю були придушені спорадичні заворушення курдської молоді, що мали місце у 2004-2005 рр. [41, р. 110–126; 47, с. 48–49; 48, р. 233–238].

Одразу після початку антиурядових березневих виступів 2011 р. Б. аль-Асад здійснив невиразну спробу завоювати прихильність курдів. Зокрема, він офіційно оголосив процес повернення сирійського громадянства 300 тисячам [40, р. 3; 27, р. 17; 47, с. 38] маргіналізованих курдів [46, р. 61; 42, р. 446] і заплющив очі на й без того неконтрольований процес утворення курдських політичних партій [46, р. 61]. При цьому, на 2013 р. громадянство отримали лише 100 тис. чоловік [42, р. 446], а бодай декларативне пом'якшення державного ставлення щодо курдського питання цим і вичерпалося. Зрештою, на початку громадянської війни, сирійські курди дійсно відмовилися підтримати антиасадівську опозицію, натомість вирішили дотримуватися своєрідного нейтралітету. Однак такий стан речей слід вважати не заслугою Б. аль-Асада, а результатом відсутності політичної гнучкості у керівництва самої опозиції. Останнє не лише відмовило курдам у перспективі отримання автономії, але навіть не погодилося прибрати з офіційної назви республіки претензійне для них слово «арабська» [122, р. 200; 48, р. 239–242; 42, р. 446]. Усі ж подальші союзи сирійських курдів, зокрема зі США, демократичним сегментом все тієї ж арабської антиасадівської опозиції і навіть Росією й дамаським режимом носять винятково тактичний і ситуативний характер. Головним чином, вони спрямовані на ліквідацію фізичної загрози курдській громаді з боку Туреччини та арабських сунітських радикальних організацій на чолі з Ісламською державою Іраку й Леванту [122, р. 318, 341, 344, 361–362; 42, р. 449–451, 453–454; 121].

На нашу думку, позиція Б. аль-Асада щодо курдського питання, означена дамаським диктатором на початку громадянської війни, вкотре продемонструвала притаманну цьому державному діячеві недалекоглядність. Йому було б варто одночасно з поверненням курдам сирійського громадянства декларувати створення курдської автономії на північному сході країни після перемоги над «деструктивними» (тобто, революційними) силами. На додачу, можна було перекласти частину відповідальності за зволікання з конструктивним вирішенням курдського питання на сунітську арабську більшість країни з її радикальним крилом включно. Нарешті, в ідеалі зазначені

кроки бажано було зробити не на початку, а на передодні березневих подій 2011 р. У такий спосіб Б. аль-Асад мав можливість фактично не докладаючи зусиль повернути на свій бік загал сирійських курдів, котрі здавна вирізняються хоробрістю, войовничістю й військовою вправністю. До того ж, у світлі зміни ставлення до курдської громади дамаський диктатор міг би розраховувати на повернення симпатії, а отже й на військову підтримку з боку бойовиків радикальної політичної сили турецьких курдів – Робітничої партії Курдистану¹³. Тим більше, що дійова підтримка дамаського режиму турецькими курдами не суперечила б тодішній політиці ключового на той момент покровителя б. аль-Асада – Ірану [пор. 46, р. 61]. Нарешті, повернення сирійським курдам громадянських прав у сукупності з перспективою надання їм автономії, особливо на фоні ігнорування курдських вимог опозицією, могли б підвищити привабливість дамаського режиму в очах західних політичних кіл і почасти знівелювати звинувачення Б. аль-Асада у недемократичності, що у свою чергу послабило б рівень міжнародної підтримки рушійних сил Арабської весни у Сирії.

Ліванські справи

Найяскравішою ілюстрацією невідповідності політичних здібностей Хафеза та Башара аль-Асадів, на наш погляд, виступають два епізоди часів сирійської окупації Лівану (1990–2005 рр.), пов'язані з подовженням термінів двох ліванських президентів: І. Граві (1989–1998 рр.) у 1995 р. та Е. Лахуда (1998–2007 рр.) у 2004 р. Х. аль-Асад, скориставшись громадянською війною у лівані (1975–1990 рр.) [123, р. 193–245; 124, с. 59–130; 125, р. 18–21], у 1989–1990 рр. у якості загальновизнаного гаранту миру й стабільності в країні кедрів [123, р. 246; 124, с. 109–130] здійснив фактичну окупацію бл. 2/3 частини її території [див. наприклад: 125, р. 21–266, 2, с. 115–116]. Такий стан речей дозволяв аль-Асадам протягом зазначеного періоду контролювати навіть три найвищі урядові ліванські посади: прим'єр-міністра, президента країни та спікера парламенту [6, 2, с. 115]. На додачу, Х. аль-Асад, завдяки номінальному долученню до антиіракської коаліції під час війни у Перській затоці 1990–1991 рр., зумів заручитися прихильністю Сполучених Штатів [95, р. 302–330; 30, р. 103; 16, р. 171–172; 17, р. 189, 199–200].

За таких сприятливих умов сирійський диктатор у 1995 р. вирішив інспірувати заборонене ліванською конституцією подовження президентського терміну [126, р. 239, art. 49/1990] безумовно лояльного до дамаського режиму І. Граві на три роки. При цьому, не зважаючи на вищезгадані винятково сильні позиції в Лівані, Х. аль-Асад напередодні запланованого заходу імітував повноцінні переговори з ліванською владною верхівкою, зокрема переконуючи погодитись на подальше перебування І. Граві у президентському палаці

¹³ Про непрості стосунки династії аль-Асадів з Робітничою партією Курдистану [див. 48, р. 228–231; 42, р. 443–444].

винятково просирійського спікера ліванського парламенту Н. Беррі [пор. 6, с. 115, 118]. Водночас, Х. аль-Асад узгодив свої дії з Вашингтоном, посилаючись на дещо притягнутий за вуха аргумент стосовно доцільності збереження посади за діючим ліванським президентом у світлі мирних переговорів з Ізраїлем. В результаті, за мовчазної згоди США ліванський парламент 13 жовтня 1995 р. вніс до конституції разову поправку, котра дозволила І. Граві займати президентське крісло до листопада 1998 р. [127; 128; 129; 53; 56, р. 464–465], а сирійський диктатор, між іншим, у черговий раз підтвердив статус своєї держави як регіонального політичного суб'єкта.

3 вересня 2004 р. Б. аль-Асад також змусив ліванський парламент прийняти подібну разову конституційну поправку для подовження на три роки президентського терміну Е. Лахуда, котрий почасти був його власною креатурою ще за часів «учнівства» під батьковим керівництвом [52, 275–276; 53; 56, р. 464–466; 129; 30, р. 109–110; 125, р. 24–25; 16, р. 211–212; 6, 1, с. 183]. При цьому, на відміну від 1995 р. мало місце суттєве погіршення американо-сирійських відносин спричинене дуже неоднозначною позицією САР стосовно введення американських військ до Іраку у 2003 р. [6, 1, с. 181–182]. Водночас, після виведення ізраїльських військ з Південного Лівану у 2000 р., у ліванському політикумі збільшилася кількість противників перебування сирійського збройного контингенту на території країни кедрів. З огляду на це Б. аль-Асад отримав низку брутально відкинутих ним сигналів Від США, Франції та ліванських посадовців (зокрема, тодішнього голови уряду країни кедрів Р. аль-Харірі) щодо доцільності дотримання ліванської конституції, котрі зрештою набули форми резолюції № 1559 Ради безпеки ООН від 2 вересня 2004 р. [130, art. 5]. Схоже на те, що єдиною причиною відвертого ігнорування сирійським президентом отриманих сигналів і застережень полягало у суб'єктивному бажанні довести у середині країни та на міжнародній арені наявність у нього батькової непохитності. При цьому, він міг без будь-яких проблем зберегти обличчя, інспірувавши обрання у Лівані іншого сирійського лояліста, наприклад свого друга дитинства, Сулеймана Франж'є-молодшого [131; пор. 90; 132; 6, 2, с. 125]. Наслідком безглуздої бравади сирійського диктатора стала низка подій, котрі у 2005 р. вилилися у ліванську Кедрову революцію [див. наприклад: 50; 51; 52; 53; 56, р. 461–468; 57; 58, р. 131–147; 59, р. 465–513; 129; 30, р. 109–110; 125, р. 25–26; 16, 211–212; 17, р. 263–265; 6, 1, с. 182–186], яка ознаменувала початок кінця політичної суб'єктності Сирії у близькосхідному регіоні.

Висновки

Алавіта Х. аль-Асада можна назвати класичним селфмейкером, який маючи дуже несприятливу стартову позицію, зумів досягти вершин державної влади завдяки власним здібностям і якостям; при цьому до числа останніх поряд з

прагматизмом і лідерською харизмою входили жорстокість і цинізм. Враховуючи особливості близькосхідних реалій і наявні людські та природні ресурси, він створив у Сирії доволі ефективну диктатуру, котра функціонувала за добре відомим принципом: «хліб в обмін на свободу». Внаслідок сукупності суспільно-політичних і соціально-економічних реформ Х. аль-Асад перетворив Сирію на державу страху, котра забезпечувала тим, хто її боїться соціальну мобільність і, як мінімум, захищеність від злиднів. Водночас, суніти, котрі відмовлялися від політизації ісламу, могли безборонно сповідувати свою релігію та обіймати високі державні посади, а курди, котрі відмовлялися від національної самосвідомості – реалізувати себе у бізнесі, бюрократичному апараті чи релігійних структурах. Окрім цього, Х. аль-Асад завдяки успішному втручанню у внутрішні справи сусіднього Лівану, перетворив Сирію з політичного об'єкту на політичний суб'єкт регіонального масштабу, що не могло не тішити широкі маси пересічних сирійців. На таких умовах переважна більшість населення країн Близького Сходу погоджується миритися з авторитаризмом державної влади протягом останніх п'яти тисяч років.

При цьому, як і у багатьох подібних випадках, одна з головних проблем авторитарної системи, створеної Х. аль-Асадом полягає в тому, що для ефективного її використання потрібен Х. аль-Асад або політик його масштабу. Подібного типу диктаторам зазвичай вистачає сил забезпечити перехід влади до рук обраного ним наступника – переважно члена родини – проте далеко не завжди рівень підготованості та сукупність особистих якостей такого наступника відповідає необхідним критеріям. Класичним прикладом такого невідповідного наступника виступає Б. аль-Асад, котрий отримав президентську (по суті, диктаторську) владу як подарунок долі. Однак, разом із владою він отримав низку соціально-економічних проблем, котрі назрівали вже за останніх років правління його батька. Наявність цих проблем обмежувала можливість держави забезпечувати населення необхідною кількістю «хліба», пропонованого раніше в обмін на свободу, що вимагало негайного їх вирішення.

Б. аль-Асад, банально боючись втратити бодай частку диктаторської влади, відмовився піти торованим шляхом поміркованої політичної й економічної лібералізації країни, час від часу обмежуючись обіцяннями декларативного характеру. Натомість, він досить часто з безглуздою брутальністю використовував державний «батіг» задля приборкання демократичної опозиції та курдського національного руху. Водночас, всупереч батьковій політиці, спадковий сирійський диктатор з огляду на тактичні міркування неодноразово загравав не лише з поміркованими, але навіть радикальними ісламістами. Сюди ж варто додати відверто провальну ліванську політику, котра стала початком кінця сирійської політичної суб'єктності.

Логічним наслідком вищеперерахованої сукупності чинників стала зовсім необов'язкова для порівняно благополучної Сирії, затяжна громадянська війна.

Під час цього конфлікту, Б. аль-Асад не спромігся дійти до будь-яких конструктивних висновків, невміло проте жорстоко розмахуючи «бато́гом», спізнiло пропонуючи значною мірою декларативний зачерствілий «пряник» і вбачаючи доцільність у використанні задля власних цілей чиннику радикального ісламу. Зрештою, остаточно заплутавшись й опинившись на краю прірви, він закликав на допомогу збройні сили Ірану й Росії, розплачуючись за це значною часткою реальної влади, а фактично – й державним суверенітетом власної країни [133; 134].

Виходячи з усього вищесказаного, можна зробити висновок, що спадковий сирійський диктатор Б. аль-Асад не зможе передати диктаторську владу (котру він по суті вже втратив) комусь із своїх нащадків¹⁴. У кращому для нього випадку він помре власною смертю, будучи російською й іранською маріонеткою, після чого його покровителі втратять будь-який інтерес до його родини, у гіршому – стане жертвою честолюбця із власного оточення, когось з опальних поплічників¹⁵ або радикальних сунітських терористів.

Список використаних джерел та літератури

1. Ставнюк В.В. Історія давньої Греції. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Чернівці: «Місто», 2022. 551 С.
2. Somoza family. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Somoza_family
3. Duvalier dynasty. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Duvalier_dynasty
4. Kim family (North Korea). *Wikipedia*. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_family_\(North_Korea\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_family_(North_Korea))
5. Ilham Aliyev. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ilham_Aliyev
6. Зелінський А.Л. Ліванська Республіка у 2005-2023 рр.: здобутки Кедрової революції та спадщина сирійської окупації (Ч. 1–2). *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 1 (21). С. 176–195; № 2 (22). С. 114–136.
7. Сирийская Арабская Республика / от. ред. В.М. Ахмедов, В.А. Исаев, А.О. Филоник. М.: Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 1997. 224 с.
8. Ахмедов В.М. Сирия при Башаре Асаде. Региональный опыт модернизации в условиях внешней нестабильности. М.: Институт востоковедения РАН, 2005. 189 с.
9. Пир-Будагова Э.П. История Сирии XX век. М.: Институт востоковедения РАН, 2015. 392 с.
10. Матвеев И.А. Сирия в конфликте. М.: Институт востоковедения РАН, 2020. 496 с.
11. Ma'oz M., Yaniv A. Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks. London; New York: Routledge; Taylor & Francis Group, 1986. 273 p.
12. Ma'oz M. Asad, the Sphinx of Damascus: A Political Biography. New York: Weidenfeld and Nicolson, 1988. 226 p.
13. Seale P. Asad of Syria: The Struggle for the Middle East. Berkeley (CA): University of California Press, 1989. 552 p.
14. Zisser E. Decision Making in Asad's Syria. Washington (DC): The Washington Institute for Near East Policy, 1998. VIII, 52 p.
15. Lesh D.W. The New Lion of Damascus: Bashar al-Asad and Modern Syria. New Haven; London: Yale University Press, 2005. 288 p.

¹⁴ Б. аль-Асад має двох синів: Хафеза та Каріма [10, с. 335].

¹⁵ Зокрема, до таких опальних поплічників належить двоюрідний брат Б. аль-Асада – Р. Махлуф [135].

16. McHugo J. Syria: A History of the Last Hundred Years. 2nded. New York; London: The New Press, 2014. 320 p.
17. Axon A., Hewitt S. Syria 1975/76-2018. Leiden; Boston: Brill, 2018. 504 p.
18. Dawisha A.I. Syria under Asad, 1970-1978. The centres of Power. *Government and Opposition*. 1978. No. 3. P. 341–354.
19. Koszinowski Th. Die Krise der Baath-Herrschaft und die Rolle Assad bei der Sicherung der Macht. *Orient*. 1985. H. 4. S. 549–571.
20. Zisser E. Asad of Syria – The Leader and the image. *Orient*. 1994. H. 2. P. 247–260.
21. Zisser E. Does Bashar al-Assad Rule Syria? *Middle East Quartely*. 2003. No. 1. P. 15–23.
22. Perthes V. The Political Economy of Syria Under Asad. London; New York: I. B. Tauris, 1997. 272 p.
23. Perthes V. Syria under Bashar al-Asad: Modernisation and the Limits of Change. London; New York: Routledge; Taylor & Francis Group, 2006. 78 p.
24. van Dam N. The Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Ba’th Party. 4th ed. London; New York: I. B. Tauris, 2011. 272 p.
25. Rais F.R. Syria under Bashar al Assad: a profile of power. *Strategic Studies*. 2004. No. 3. P. 144–168.
26. Becker C. Strategies of Power Consolidation in Syria Under Bashar al-Asad: Modernizing Control Over Resources. *The Arab Studies Journal*. No. 2005/2006. Vol. 2/1. P. 65–91.
27. Wikas S. Battling the Lion of Damascus: Syria’s Domestic Opposition, and the Asad Regime. Washington (DC): The Washington Institute for Near East Policy, 2007. viii, 38 p. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/media/3488?disposition=inline>
28. Joya A. Syria’s Transition, 1970-2005: from Centralization of the State to Market Economy. *Transitions in Latin America and in Poland and Syria* / ed. P. Zarembka. Leeds: Emerald Group Publishing Limited, 2007. P. 163–201.
29. Buchs A. The resilience of authoritarian rule in Syria under Hafez and Bashar Al-Asad. *GIGA Working Paper*. 2009. No. 97. P. 1–36.
30. Ziadeh R. Power and Policy in Syria: The Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Modern Middle East. London; New York: I. B. Tauris, 2011. 228 p.
31. Agriculture and Reform in Syria / ed. R. Hinnebusch. Boulder (CO): University of St Andrews Centre for Syrian Studies; Lynne Rienner Publishers, 2011. 114 p.
32. Нагайчук В.І. Сирійська криза: історичні витоки, передумови, причини (ч. I–II). *Зовнішні справи*. 2016. № 10. С. 12–15; № 11. С. 41–43.
33. Ilhan N. Opening a historical context to the roots of civil war in Syria. *Social transformations and globalization* / ed. K. Di Yarbakirlioglu. Ankara: Iksad Publications, 2019. P. 161–179.
34. Böttcher A. Syrische Religionspolitik unter Asad. Freiburg: Arnold-Bergstrasser-Institut, 1998. 258 s.
35. Zisser E. Syria, the Ba’th Regime and the Islamic Movement: Stepping on a New Path? *The Muslim World*. 2005. Vol. 95. P. 43–65.
36. Lefevre R. Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria. Oxford; New York: Oxford University Press, 2013. 288 p.
37. Pierret Th. Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 296 p.
38. McDowall D. The Kurds of Syria. London: Kurdish Human Rights Project, 1998. 89 p.
39. Yildiz K. The Kurds in Syria: the forgotten people. London ; Ann arbor (MI): Pluto Press, 2005. 160 p.
40. Lowe R. The Syrian Kurds: A People Discovered. *Middle East Program for Chatham House*. 8 p. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Middle%20East/bpsyriankurds.pdf>

41. Tejel J. Syria's Kurds: history, politics and society: transl. from french. London–New York: Routledge, 2009. 189 p.
42. Tejel J. The Kurdish Question in Syria, 1946-2019. *The Cambridge History of the Kurds* / Ed. H. Bozarslan, C. Gunes, V. Yadirgi. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. P. 436-457.
43. Gunter M.M. Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War. Oxford: Oxford University Press, 2014. 169 p.
44. Schott A.-S. The kurds of Syria. Copenhagen: Royal Danish Defence College, 2017. 21 p.
45. Schmidinger Th. Rojava: Revolution, War and the Future of Syria's Kurds. London: Pluto Press, 2018. 298 p.
46. Balanche F. Sectarianism in Syria's Civil War: ageopoliticalstudy. Washington (DC): The Washington Institute for Near East Policy, 2018. 135 p.
47. Мазур О.А. Курдский вопрос в политическом конфликте в Сирии. М.: Институт Ближнего Востока, 2019. 120 с.
48. Lee S.C. Minority Communities in Times of Conflict: Civil War in Lebanon and Syria: Diss... PhD. Evanston (IL): NorthWestern University, 2019. 326 p.
49. Thompson E.V. Will Syria Have to Withdraw from Lebanon? *Middle East Journal*. 2002. No. 1. P. 72–93.
50. Fisk R. Lebanese Are United under Flag of the "Cedars Revolution". *The Independent*. 2005. 2 march. URL: <https://www.independent.co.uk/voices/commentators/fisk/lebanese-are-united-under-flag-of-the-cedars-revolution-526909.html>
51. Sfeir A. Liban: les trahisons du 14 mars. *Etudes*. 2005. March. P. 153–160.
52. Волович А.А. Ливан и Сирия после Харири: испытание на прочность. *Ближний Восток и современность*. 2005. Вып. 25. С. 273–309.
53. Harris W.W. Bashar al-Assad's Lebanon Gamble. *Middle East Quarterly*. 2005. Summer. P. 33–44.
54. Haddad S. The Lebanese Parliamentary Elections of 2005. *The Journal of Social, Political and Economic Studies*. 2005. Vol. 33. P. 305–331.
55. Blanford N. Killing Mr Lebanon. The Assassination of Rafik Hariri and its impact on the Middle East. London: Tauris, 2006. 236 p.
56. Zisser E. Lebanon – the Cedar Revolution – Between Continuity and Change. *Orient*. 2006. H. 4. P. 460–483.
57. Jaafar R., Stephan M.J. Lebanon's Independence Intifada: How an Unarmed Insurrection Expelled Syrian Forces. *Civilian Jihad. Nonviolent Struggle, Democratization and Governance in the Middle East* / ed. N.J. Stephan. New York: Palgrave Macmillan, 2009. P. 169–184.
58. Phares W. The Coming Revolution: Struggle for Freedom in the Middle East. New York: Threshold Editions, 2010. 400 p.
59. Hirst D. Beware of Small States: Lebanon, Battleground of the Middle East. Sydney: ReadHow YouWant.com, 2010. 804 p.
60. El-Husseini R. Pax Syriana: Elite Politics in Postwar Lebanon. 2nd ed. Syracuse (NY): Syracuse University Press, 2012. 319 p.
61. Naba R. Rafic Hariri, Un homme d'affaires premier minister. Paris: L'Harmattan, 1999. 176 p.
62. Naba R. Hariri de père en fils, hommes d'affaires et premiers ministres. Paris: L'Harmattan, 2011. 258 p.
63. Pakradouni K. Years of Resistance: The Mandate of Émile Lahood, the former President of Lebanon. Reading: Garnet Publishing, 2012. 390 p.
64. Горобець І., Мартинов А. Сирійський гордіїв вузол. *Зовнішні справи*. 2011. № 10. С. 30-33.
65. Зінько С. Сирійський політичний пасьянс. *Зовнішні справи*. 2011. № 11-12. С. 37-39.
66. Зінько С. Сирійське протистояння в контексті регіональних трансформацій. *Зовнішні справи*. 2012. № 8. С. 20-25.

67. Субх М. Сирія: тунель без світла в кінці. *Зовнішні справи*. 2011. № 11-12. С. 40-43.
68. Alzamalkani M.A. Syria: why is the arab spring turning into a long winter: Diss... PhD. St Andrews: St Andrews University, 2015. 272 p.
69. Phillips C. The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East. New Haven (CT): Yale University Press, 2016. 321 p.
70. Glass C. Syria Burning: A Short History of a Catastrophe. London: Verso, 2016. 192 p.
71. Veysel K. The Role of the Military in Syrian Politics and the 2011 Uprising. *Insight Turkey*. 2016. No. 2. P. 109–128.
72. Волович О. РФ і США у Сирії: непереборні розбіжності. *Зовнішні справи*. 2016. № 10. С. 6-11.
73. van Dam N. Destroying a Nation: The Civil War in Syria. London; New York: I.B. Tauris, 2017. 336 p.
74. Ахмедов В.М. Сирийское восстание: история, политика, идеология. М.: Институт востоковедения РАН, 2018. 196 с.
75. The war for Syria: Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising /Ed. R. Hinnebusch, A. Saouli. London; New York: Routledge; Taylor & Francis Group, 2019. 340 p.
76. Çakmak C. Phasing the Syrian Crisis: from Peaceful Conflicts to Internationalized Conflict. *Dealing with Terrorism: Empirical and Normative Challenges of Fighting the Islamic State* / Ed. M. Engelhart, S. Roksandić Vidlicka. Berlin: Duncker & Humblot, 2019. P. 255–268.
77. Panayiotides N. The Great Syrian Civil War: A Realist Approach to the Syrian Conflict. *The IUP Journal of International Relations*. 2020. No. 1. P. 59–70.
78. al-Ghadhawi A. Al-Assad's Strategy to Avoid Becoming a Puppet of Russia and Iran. *New Lines Institute*. URL: <https://newlinesinstitute.org/state-resilience-fragility/al-assads-strategy-to-avoid-becoming-a-puppet-of-russia-and-iran/>
79. NabaR. Syrie (2011-2021), Chronique d'une guerre sans fin. Villeurbanne: Golias Editions, 2022. 328 p.
80. Zisser E. At the End of the Day, Bashar al-Assad. *Strategic Assessment*. 2022. No. 1. P. 101-107.
81. Syria. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/region/1559?lang=en>
82. Syria Program. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/programs/syria-program>
83. Syria. *International Crisis Group*. URL: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/east-mediterranean-mena/syria>
84. Pipes D. Greater Syria: The History of an Ambition. 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 1992. 264 p.
85. Gentry C. The Minor Sect Ruling Syria: Who are the Alawites?. *International Review*. 2017. URL: <https://international-review.org/minor-sect-ruling-syria-alawites/>
86. Зелінський А.Л. Ліван і Сирія – «сеамські близнюки» Леванту: стан речей на сучасному етапі. *Проблеми всесвітньої історії*. 2022. № 3 (19). С. 98–113.
87. Syrie, Constitutionde 1930. URL: <https://mjp.univ-perp.fr/constit/sy1930.htm>
88. The Constitution of Syria of September 5, 1950. *Constitutions, electoral laws, treaties of states in the Near and Middle East* / ed. H.M. Davis. Durham (NC): Duke University Press, 1953. P. 402–433.
89. Constitution of the Syrian Arabic Republic (1973). *International Constitutional Law*. URL: https://www.servat.unibe.ch/icl/sy00000_.html
90. Fisk R. Obituary: Suleiman Franjieh. *The Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/news/people/obituary-suleiman-franjieh-1535126.html>
91. Bashar al-Assad's inner circle. *BBC News*. URL: <https://web.archive.org/web/20220327062345/https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13216195>

92. Bashar Assad Makes His International Debut. *Middle East Intelligence Bulletin*. 1999. No. 11. URL: https://www.meforum.org/meib/articles/9911_me5.htm
93. Syria Under Bashar (II): Domestic Policy Challenges. *International CrisisGroup*. 2004. 11 february. URL: <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/24-syria-under-bashar-ii-domestic-policy-challenges.pdf>
94. Constitution of the Syrian Arab Republic (2012). *Syrian Arab News Agency*. URL: http://www.sana.sy/ru/?page_id=1489
95. Quilliam N.M. Syria: adjusting to the new world order: Diss... PhD. Durham: Durham University, 1997. 454 p.
96. Shama N. The Arrogance of Power. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/84329>
97. Holliday J. The Assad Regime: from Counterinsurgency to Civil War. Washington (D.C.): the Institute for the Study of War, 2013. 68 p. URL: <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/TheAssadRegime-web.pdf>
98. Сапронова М.А. Конституционное развитие Сирии: между децентрализацией и авторитаризмом. М.: Институт Ближнего Востока, 2022. 253 с.
99. Syria passes law to allow political parties. *News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2011/7/25/syria-passes-law-to-allow-political-parties>
100. Scepticism as Assad allows opposition parties. *ABC News*. URL: <https://www.abc.net.au/news/2011-08-04/assad-allows-syrian-opposition-parties/2825136>
101. Lund A. Syria's Phony Election: False Numbers and Real Victory. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/55863?lang=en>
102. Lund A. Awaiting Assad's Inauguration Speech. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/56155>
103. Assad wins Syrian election dismissed as farce by critics. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57277336>
104. Shaar K., Akil S. Inside Syria's Clapping Chamber: Dynamics of the 2020 Parliamentary Elections. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/inside-syrias-clapping-chamber-dynamics-2020-parliamentary-elections>
105. Othman Agha M. Coercive deprivation: Unraveling the Assad regime's policy on domestic reconstruction. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/coercive-deprivation-unraveling-assad-regimes-policy-domestic-reconstruction>
106. Khaddour Kh. The Assad regime's hold on the Syrian state. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: https://carnegieendowment.org/files/syrian_state1.pdf
107. Friedman Y. The Nusayri-Alawi: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria. Leiden: Brill, 2010. 325 p.
108. Dossier: Maher Assad. *Middle East Intelligence Bulletin*. 2000. No. 7. URL: https://www.meforum.org/meib/articles/0008_sd1.htm
109. Assad's sister-in-law among Syrian regime's fiercest critics. *France 24*. URL: <https://www.france24.com/en/20140611-majd-jadaan-assad-syria-sister-law-critic>
110. Dossier: Maj. Gen. Assef Shawkat. *Middle East Intelligence Bulletin*. 2000. No. 6. URL: https://www.meforum.org/meib/articles/0007_sd1.htm
111. Farouk-Alli A. Sectarianism in Alawi Syria: Exploring the Paradoxes of Politics and Religion. *Journal of Muslim Minority Affairs*. 2014. No. 3. P. 207–226.
112. Khaddour Kh. Localism, War, and the Fragmentation of Sunni Islam in Syria. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: https://carnegieendowment.org/files/03_19_Khaddour_Syria_Islam_final.pdf

113. Makki D. Syria's economic freefall continues despite Arab League return. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/syrias-economic-freefall-continues-despite-arab-league-return>
114. Yacoubian K. A Latent Problem for Erdoğan. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/89856>
115. Зелінський А. Левант на лінії розламу двох світів. *Historia localis. Historia globalis. Студії на пошану Андрія Кудряченка* / ред. В.Ткаченко та ін. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»; Інститут історії України Національної академії наук України, 2024. С. 224–233.
116. Hassoun: Syria's Controversial Grand Mufti. *Fanack*. URL: <https://fanack.com/faces/features-insights/hassoun-syrias-grand-mufti~83850/>
117. Aleppo must be 'exterminated', says Assad's top Sunni cleric Ahmad Badr al-Hassoun. *Daily Mail*. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3568751/Aleppo-exterminated-says-Assad-s-cleric-issues-fatwa-against-civilians-eastern-parts-rebel-held-city.html>
118. Syrian president abolishes position of Grand Mufti. *News / Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/11/16/syrian-president-abolishes-position-of-grand-mufti>
119. Young M. An Excommunication in Damascus. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/85816>
120. Levit M. The Role of the Islamic State in the Assad Regime's Strategy for Survival. *The Washington Institute for Near East Policy*. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/media/4698?disposition=inline>
121. Serwer D., van Wijk K. Divided Syria: An examination of stabilization efforts and prospects for state continuity. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/divided-syria-examination-stabilization-efforts-and-prospects-state-continuity>
122. Allsopp H. *The Kurds of Syria: Political Parties and Identity in the Middle East*. London: I.B. Tauris & Company Limited, 2014. 304 p.
123. Traboulsi F. *A History of Modern Lebanon*. 2nd ed. London: Pluto Press, 2012. 308 p.
124. Скороход Ю.С. Діяльність міжнародних міждержавних організацій із врегулювання ліванського конфлікту: навчальний посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 207 с.
125. Berti B. The Ongoing Battle for Beirut: Old Dynamics and New Trends. Tel Aviv: Institute for national security studies, 2011. 117 p. URL: <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/%D7%9E%D7%96%D7%9B%D7%A8%20111.pdf>
126. The Lebanese Constitution. *Arab Law Quarterly*. 1997. No. 2. P. 224–261.
127. Syria to Prop up Lebanon's Leader for 3 More Years. *Chicago Tribune*. URL: <https://www.chicagotribune.com/1995/10/12/syria-to-prop-up-lebanons-leader-for-3-more-years/>
128. Dagher C. With Lebanese President's Second Term, Democracy Suffers Severe Blow. *Washington Report on Middle East Affairs*. URL: <https://www.wrmea.org/1995-december/with-lebanese-president-s-second-term-democracy-suffers-severe-blow.html>
129. Rabih M. Emile Lahoud: The beginning of the end for Damascus in Lebanon. *L'Orient Today*. URL: <https://today.lorientlejour.com/article/1333683/emile-lahoud-the-beginning-of-the-end-for-damascus-in-lebanon.html>
130. United Nations Security Council resolution 1559(2004). (S/RES/1559). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/529421?ln=en>
131. Abdelnour Z.K. Syria and the Presidential Succession in Lebanon. *Middle East Intelligence Bulletin*. 2004. No. 2/3. URL: https://www.meforum.org/meib/articles/0402_11.htm
132. Khoury G. Is Assad's "Brother" About to be President of Lebanon? *Medium*. URL: <https://medium.com/the-eastern-project/is-assad-s-brother-about-to-be-president-of-lebanon-eec735bb45b>

133. Khaddour Kh. Borders Have Undermined Syrian Sovereignty. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/92037>
134. Tokmajyan A. A Flashpoint Looms in Southern Syria. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/92053>
135. Nour A.A. The Assad-Makhlouf spat: A complicated family affair. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/assad-makhlouf-spat-complicated-family-affair>

References

1. Stavnyuk, V.V. (2022). *Istoriya Davn'oyi Hretsiyi. Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv* [A history of Ancient Greece. The study guide for the students of the higher educational institutions]. Chernivtsi: "Misto". [In Ukrainian].
2. Somoza family. *Wikipedia*. [Online]. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Somoza_family [In English].
3. Duvalier dynasty. *Wikipedia*. [Online]. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Duvalier_dynasty [In English].
4. Kim family (North Korea). *Wikipedia*. [Online]. Available from: [https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_family_\(North_Korea\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_family_(North_Korea)) [In English].
5. Ilham Aliyev. *Wikipedia*. [Online]. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Ilham_Aliyev [In English].
6. Zelinskyi, A.L. (2023). *Livans'ka Respublika u 2005-2023 rr.: zdobutky Kedrovoyi revolyutsiyi ta spadshchyna syriys'koyi okupatsiyi (Ch. 1-2)* [The Republic of Lebanon during 2005-2023: the achievements of Cedar revolution and a heritage of the syrian occupation (P. 1-2)]. *Problemy vsesvitn'oyi istoriyi* [Problems of World History], 1-2, pp. 176-195, 114-136. [In Ukrainian].
7. Akhmedov, V.M., Isayev, V.A., Filonik, A.O. (eds). (1997). *Siriyskaya Arabskaya Respublika* [The Syrian Arab Republic]. Moskva: Institut izucheniya Izrailya i Blizhnego Vostoka. [In Russian].
8. Akhmedov, V.M. (2005). *Siriya pri Bashare Asade. Regional'nyy opyt modernizatsii v usloviyakh vneshney nestabil'nosti* [Syria under Basharal-Asad. Reginal experience of modernisation under the conditions of external instability]. Moskva: Institut vostokovedeniya RAN. [In Russian].
9. Pir-Budagova, E.P. (2015). *Istoriya Sirii XX vek* [A history of Syria. XX century]. Moskva: Institut vostokovedeniya RAN. [In Russian].
10. Matveyev, I.A. (2020). *Siriya v konflikte* [Syria in the Conflict]. Moskva: Institut vostokovedeniya RAN. [In Russian].
11. Ma'oz, M., Yaniv, A. (1986). *Syria under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks*. London; New York: Routledge; Taylor & Francis Group. [In English].
12. Ma'oz, M. (1988). *Asad, the Sphinx of Damascus: A Political Biography*. New York: Weidenfeld and Nicolson. [In English].
13. Seale, P. (1989). *Asad of Syria: The Struggle for the Middle East*. Berkeley (CA): University of California Press. [In English].
14. Zisser, E. (1998). *Decision Making in Asad's Syria*. Washington (DC): The Washington Institute for Near East Policy. [In English].
15. Lesh, D.W. (2005). *The New Lion of Damascus: Bashar al-Asad and Modern Syria*. New Haven; London: Yale University Press. [In English].
16. McHugo, J. (2014). *Syria: A History of the Last Hundred Years*. 2nded. New York; London: The New Press. [In English].
17. Axon, A., Hewitt, S. (2018). *Syria 1975/76-2018*. Leiden; Boston: Brill. [In English].
18. Dawisha, A.I. (1978). Syria under Asad, 1970-1978. The centres of Power. *Government and Opposition*, 3, pp. 341-354. [In English].

19. Koszinowski, Th. (1985). Die Krise der Baath-Herrschaft und die Rolle Assad bei der Sicherung der Macht. *Orient*, 4, pp. 549–571. [In German].
20. Zisser, E. (1994). Asad of Syria – The Leader and the image. *Orient*, 2, pp. 247–260. [In English].
21. Zisser, E. (2003). Does Bashar al-Assad Rule Syria? *Middle East Quartely*, 1, pp. 15–23. [In English].
22. Perthes, V. (1997). *The Political Economy of Syria Under Asad*. London; New York: I. B. Tauris. [In English].
23. Perthes, V. (2006). *Syria under Bashar al-Asad: Modernisation and the Limits of Change*. London; New York: Routledge; Taylor & Francis Group. [In English].
24. van Dam, N. (2011). *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Ba'th Party*. 4th ed. London; New York: I. B. Tauris. [In English].
25. Rais, F.R. (2004). Syria under Bashar al Assad: a profile of power. *Strategic Studies*, 3, pp. 144–168. [In English].
26. Becker, C. (2005/2006). Strategies of Power Consolidation in Syria Under Bashar al-Asad: Modernizing Control Over Resources. *The Arab Studies Journal*, 2/1, pp. 65–91. [In English].
27. Wikas, S. (2007). *Battling the Lion of Damascus: Syria's Domestic Opposition, and the Asad Regime*. Washington (DC): The Washington Institute for Near East Policy. [Online]. Available from: <https://www.washingtoninstitute.org/media/3488?disposition=inline> [In English].
28. Joya, A. (2007). Syria's Transition, 1970-2005: from Centralization of the State to Market Economy. *Transitions in Latin America and in Poland and Syria* / ed. P. Zarembka. Leeds: Emerald Group Publishing Limited, pp. 163–201. [In English].
29. Buchs, A. (2009). The resilience of authoritarian rule in Syria under Hafez and Bashar Al-Asad. *GIGA Working Paper*, 97, pp. 1–36. [In English].
30. Ziadeh, R. (2011). *Power and Policy in Syria: The Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in the Modern Middle East*. London; New York: I. B. Tauris. [In English].
31. (2011). *Agriculture and Reform in Syria* / ed. R. Hinnebusch. Boulder (CO): University of St Andrews Centre for Syrian Studies; Lynne Rienner Publishers. [In English].
32. Nagaichuk, V.I. (2016). Syrijs'ka kryza: istorychni vytoky, peredumovy, prychnyny (ch. I-II) [The syrian crisis: the historical roots, the preconditions, the reasons (P. I–II)]. *Zovnishni spravy* [Foreign Affairs], 10–11, pp. 12–15, 41–43. [In Ukrainian].
33. Ilhan, N. (2019). Opening a historical context to the roots of civil war in Syria. *Social transformations and globalization* / ed. K. Di Yarbakirlioglu. Ankara: Iksad Publications, pp. 161–179. [In English].
34. Böttcher, A. (1998). *Syrische Religionspolitik unter Asad*. Freiburg: Arnold-Bergstrasser-Institut. [In German].
35. Zisser, E. (2005). Syria, the Ba'th Regime and the Islamic Movement: Stepping on a New Path? *The Muslim World*, 95, pp. 43–65. [In English].
36. Lefevre, R. (2013). *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*. Oxford; New York: Oxford University Press. [In English].
37. Pierret, Th. (2013). *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press. [In English].
38. McDowall, D. (1998). *The Kurds of Syria*. London: Kurdish Human Rights Project. [In English].
39. Yildiz, K. (2005). *The Kurds in Syria: the forgotten people*. London ; Ann arbor (MI): Pluto Press. [In English].
40. Lowe, R. The Syrian Kurds: A People Discovered. Middle East Program for Chatham House. [Online]. Available from: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Middle%20East/bsyriankurds.pdf> [In English].

41. Tejel, J. (2009). *Syria's Kurds: history, politics and society*: transl. from french. London-New York: Routledge. [In English].
42. Tejel, J. (2021). The Kurdish Question in Syria, 1946-2019. *The Cambridge History of the Kurds* / Ed. H. Bozarslan, C. Gunes, V. Yadirgi. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 436–457. [In English].
43. Gunter, M.M. (2014). *Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War*. Oxford: Oxford University Press. [In English].
44. Schott, A.-S. (2017). *The kurds of Syria*. Copenhagen: Royal Danish Defence College. [In English].
45. Schmidinger, Th. (2018). *Rojava: Revolution, War and the Future of Syria's Kurds*. London: Pluto Press. [In English].
46. Balanche, F. (2018). *Sectarianism in Syria's Civil War: ageopoliticalstudy*. Washington (DC): The Washington Institute for Near East Policy. [In English].
47. Mazur, O.A. (2019). *Kurdskiy vopros v politicheskom konflikte v Sirii* [The kurdish question in a political conflict in Syria]. Moskva: Institut Blizhnego Vostoka. [In Russian].
48. Lee, S.C. (2019). *Minority Communities in Times of Conflict: Civil War in Lebanon and Syria*: Diss... PhD. Evanston (IL): NorthWestern University. [In English].
49. Thompson, E.V. (2002). Will Syria Have to Withdraw from Lebanon? *Middle East Journal*, 1, pp. 72–93. [In English].
50. Fisk, R. (2005). Lebanese Are United under Flag of the “Cedars Revolution”. *The Independent*. [Online]. Available from: <https://www.independent.co.uk/voices/commentators/fisk/lebanese-are-united-under-flag-of-the-cedars-revolution-526909.html> [In English].
51. Sfeir, A. (2005). Liban : les trahisons du 14 mars. *Etudes*, March, pp. 153–160. [In French].
52. Volovich, A.A. (2005). Livan i Siriya posle Khariri: ispytaniye na prochnost' [Lebanon and Syria after Hariri: the crash test]. *Blizhniy Vostok i sovremennost'* [The Near East and the present], 25, pp. 273–309. [In Russian].
53. Harris, W.W. (2005). Bashar al-Assad's Lebanon Gamble. *Middle East Quarterly*, Summer, pp. 33–44. [In English].
54. Haddad, S. (2005). The Lebanese Parliamentary Elections of 2005. *The Journal of Social, Political and Economic Studies*, 33, pp. 305–331. [In English].
55. Blanford, N. (2006). *Killing Mr Lebanon. The Assasination of Rafik Hariri and its impact on the Middle East*. London: Tauris. [In English].
56. Zisser, E. (2006). Lebanon – the Cedar Revolution – Between Continuity and Change. *Orient*, 4, pp. 460–483. [In English].
57. Jaafar, R., Stephan, M.J. (2009). Lebanon's Independence Intifada: How an Unarmed Insurrection Expelled Syrian Forces. *Civilian Jihad. Nonviolent Struggle, Democratization and Governance in the Middle East* / ed. N.J. Stephan. New York: Palgrave Macmillan, pp. 169-184. [In English].
58. Phares, W. (2010). *The Coming Revolution: Struggle for Freedom in the Middle East*. New York: Threshold Editions. [In English].
59. Hirst, D. (2010). *Beware of Small States: Lebanon, Battleground of the Middle East*. Sydney: ReadHowYouWant.com. [In English].
60. El-Husseini, R. (2012). *Pax Syriana: Elite Politics in Postwar Lebanon*. 2nd ed. Syracuse (NY): Syracuse University Press. [In English].
61. Naba, R. (1999). *Rafic Hariri, Un homme d'affaires premier minister*. Paris: L'Harmattan. [In French].
62. Naba, R. (2011). *Hariri de père en fils, hommes d'affaires et premiers ministres*. Paris: L'Harmattan. [In French].
63. Pakradouni, K. (2012). *Years of Resistance: The Mandate of Émile Lahood, the former President of Lebanon*. Reading: Garnet Publishing. [In English].

64. Horobets', I., Martynov, A. (2011). Syriys'kyi hordiyiv vuzol [The Syrian Gordian knot]. *Zovnishni spravy* [Foreign Affairs], 10, pp. 30–33. [In Ukrainian].
65. Zin'ko, S. (2011). *Syriys'kyi politychnyy pas'yans* [The syrian political patience]. *Zovnishni spravy* [Foreign Affairs], 11–12, pp. 37–39. [In Ukrainian].
66. Zin'ko, S. (2012). Syriys'ke protystoyannya v konteksti rehional'nykh transformatsiy [The syrian confrontation in a context of the regional transformations]. *Zovnishni spravy* [Foreign Affairs], 8, pp. 20–25. [In Ukrainian].
67. Subkh, M. (2011). Syriya: tunel' bez svitla v kintsi [Syria: the tunnel without the light in the end]. *Zovnishni spravy* [Foreign Affairs], 11–12, pp. 40–43. [In Ukrainian].
68. Alzamalkani, M.A. (2015). *Syria: why is the arab spring turning into a long winter*: Diss... Ph.D. St Andrews: St Andrews University. [In English].
69. Phillips, C. (2016). *The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East*. New Haven (CT): Yale University Press. [In English].
70. Glass, C. (2016). *Syria Burning: A Short History of a Catastrophe*. London: Verso. [In English].
71. Veysel, K. (2016). The Role of the Military in Syrian Politics and the 2011 Uprising. *Insight Turkey*, 2, pp. 109-128. [In English].
72. Volovych, O. (2016). RF i SSHA u Syriyi: nepereborni rozbizhnosti [RF and USA in Syria: the insuperable disagreements]. *Zovnishni spravy* [Foreign Affairs], 10, pp. 6-11. [In Ukrainian].
73. van Dam, N. (2017). *Destroying a Nation: The Civil War in Syria*. London; New York: I.B. Tauris. [In English].
74. Akhmedov, V.M. (2018). *Siriyskoye vosstaniye: istoriya, politika, ideologiya* [Syrian Uprising: history, politics, ideology]. Moskva: Institut vostokovedeniya RAN. [In Russian].
75. Hinnebusch, R., Saouli, A. (eds). (2019). *The war for Syria: Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising*. London; New York: Routledge; Taylor & Francis Group. [In English].
76. Çakmak, C. (2019). Phasing the Syrian Crisis: from Peaceful Conflicts to Internationalized Conflict. *Dealing with Terrorism: Empirical and Normative Challenges of Fighting the Islamic State* / Ed. M. Engelhart, S. Roksandić Vidlicka. Berlin: Duncker & Humblot, pp. 255–268. [In English].
77. Panayiotides, N. (2020). The Great Syrian Civil War: A Realist Approach to the Syrian Conflict. *The IUP Journal of International Relations*, 1, pp. 59-70. [In English].
78. al-Ghadhawi, A. Al-Assad's Strategy to Avoid Becoming a Puppet of Russia and Iran. *New Lines Institute*. [Online]. Available from: <https://newlinesinstitute.org/state-resilience-fragility/al-assads-strategy-to-avoid-becoming-a-puppet-of-russia-and-iran/> [In English].
79. Naba, R. (2022). *Syrie (2011-2021), Chronique d'une guerre sans fin*. Villeurbanne: Golias Editions. [In French].
80. Zisser, E. (2022). At the End of the Day, Bashar al-Assad. *Strategic Assessment*, 1, pp. 101–107. [In English].
81. Syria. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegie-mec.org/diwan/region/1559?lang=en> [In English].
82. Syria Program. *Middle East Institute*. [Online]. Available from: <https://www.mei.edu/programs/syria-program> [In English].
83. Syria. *International Crisis Group*. [Online]. Available from: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/east-mediterranean-mena/syria> [In English].
84. Pipes, D. (1992). *Greater Syria: The History of an Ambition*. 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press. [In English].

85. Gentry, C. (2017). The Minor Sect Ruling Syria: Who are the Alawites?. *International Review*. [Online]. Available from: <https://international-review.org/minor-sect-ruling-syria-alawites/> [In English].
86. Zelinskyi, A.L. (2022). Livan i Syriya – “seams'ki blyznyuky” Levantu: stan rechey na suchasnomu etapi [Lebanon and Syria – the “Siamese twins” of the Levant: a current situation]. *Problemy vsesvitn'oyi istoriyi* [Problems of World History], 3, pp. 98-113. [In Ukrainian].
87. *Syrie, Constitutionde 1930*. [Online]. Available from: <https://mjp.univ-perp.fr/constit/sy1930.htm> [In English].
88. Davis H.M. (ed). (1953). The Constitution of Syria of September 5, 1950. *Constitutions, electoral laws, treaties of states in the Near and Middle East*. Durham (NC): Duke University Press, pp. 402-433. [In English].
89. Constitution of the Syrian Arabic Republic (1973). *International Constitutional Law*. [Online]. Available from: https://www.servat.unibe.ch/icl/sy00000_.html [In English].
90. Fisk, R. Obituary: Suleiman Franjieh. *The Independent*. [Online]. Available from: <https://www.independent.co.uk/news/people/obituary-suleiman-franjieh-1535126.html> [In English].
91. Bashar al-Assad's inner circle. *BBC News*. [Online]. Available from: <https://web.archive.org/web/20220327062345/https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13216195> [In English].
92. (1999). Bashar Assad Makes His International Debut. *Middle East Intelligence Bulletin*, 11. [Online]. Available from: https://www.meforum.org/meib/articles/9911_me5.htm [In English].
93. (2004). Syria Under Bashar (II): Domestic Policy Challenges. *International Crisis Group*, 11 february. [Online]. Available from: <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/24-syria-under-bashar-ii-domestic-policy-challenges.pdf> [In English].
94. Constitution of the Syrian Arabic Republic (2012). *Syrian Arab News Agency*. [Online]. Available from: http://www.sana.sy/ru/?page_id=1489 [In English].
95. Quilliam, N.M. (1997). *Syria: adjusting to the new world order*. Diss... PhD. Durham: Durham University. [In English].
96. Shama, N. The Arrogance of Power. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegie-mec.org/diwan/84329> [In English].
97. Holliday, J. (2013). *The Assad Regime: from Counterinsurgency to Civil War*. Washington (D.C.): the Institute for the Study of War. [Online]. Available from: <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/TheAssadRegime-web.pdf> [In English].
98. Sapronova, M.A. (2022). *Konstitutsionnoye razvitiye Sirii: mezhdru detsentralizatsiyey i avtoritarizmom* [The constitutional development of Syria: between democratization and authoritarianism]. Moskva: Institut Blizhnego Vostoka. [In Russian].
99. Syria passes law to allow political parties. *News / Al Jazeera*. [Online]. Available from: <https://www.aljazeera.com/news/2011/7/25/syria-passes-law-to-allow-political-parties> [In English].
100. Scepticism as Assad allows opposition parties. *ABC News*. [Online]. Available from: <https://www.abc.net.au/news/2011-08-04/assad-allows-syrian-opposition-parties/2825136> [In English].
101. Lund, A. Syria's Phony Election: False Numbers and Real Victory. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegie-mec.org/diwan/55863?lang=en> [In English].
102. Lund, A. Awaiting Assad's Inauguration Speech. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegie-mec.org/diwan/56155> [In English].
103. Assad wins Syrian election dismissed as farce by critics. *BBC News*. [Online]. Available from: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57277336> [In English].

104. Shaar, K., Akil S. Inside Syria's Clapping Chamber: Dynamics of the 2020 Parliamentary Elections. *Middle East Institute*. [Online]. Available from: <https://www.mei.edu/publications/inside-syrias-clapping-chamber-dynamics-2020-parliamentary-elections> [In English].
105. Othman Agha, M. Coercive deprivation: Unraveling the Assad regime's policy on domestic reconstruction. *Middle East Institute*. [Online]. Available from: <https://www.mei.edu/publications/coercive-deprivation-unraveling-assad-regimes-policy-domestic-reconstruction> [In English].
106. Khaddour, Kh. The Assad regime's hold on the Syrian state. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: https://carnegieendowment.org/files/syrian_state1.pdf [In English].
107. Friedman, Y. (2010). *The Nusayri-Alawi: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*. Leiden: Brill. [In English].
108. (2000). Dossier: Maher Assad. *Middle East Intelligence Bulletin*, 7. [Online]. Available from: https://www.meforum.org/meib/articles/0008_sd1.htm [In English].
109. Assad's sister-in-law among Syrian regime's fiercest critics. *France 24*. [Online]. Available from: <https://www.france24.com/en/20140611-majd-jadaan-assad-syria-sister-law-critic> [In English].
110. (2000). Dossier: Maj. Gen. Assef Shawkat. *Middle East Intelligence Bulletin*, 6. [Online]. Available from: https://www.meforum.org/meib/articles/0007_sd1.htm [In English].
111. Farouk-Alli, A. (2014). Sectarianism in Alawi Syria: Exploring the Paradoxes of Politics and Religion. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 3, pp. 207–226. [In English].
112. Khaddour, Kh. Localism, War, and the Fragmentation of Sunni Islam in Syria. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: https://carnegieendowment.org/files/03_19_Khaddour_Syria_Islam_final.pdf [In English].
113. Makki, D. Syria's economic freefall continues despite Arab League return. *Middle East Institute*. [Online]. Available from: <https://www.mei.edu/publications/syrias-economic-freefall-continues-despite-arab-league-return> [In English].
114. Yacoubian, K. A Latent Problem for Erdoğan. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegie-mec.org/diwan/89856> [In English].
115. Zelinskyi, A. (2024). Levant na liniyi rozlamu dvokh svitiv [The Levant on the fault line of the two worlds]. *Historia localis. Historia globalis. Studiyi na poshanu Andriya Kudryachenka* [Historia localis. Historia globalis. Studies in Honor of Andrii Kudriachenko] / red. V. Tkachenko ta in. Kyiv: DU "Instytut vsesvitn'oyi istoriyi Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy"; Instytut istoriyi Ukrainy Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy, pp. 224–233. [In Ukrainian].
116. Hassoun: Syria's Controversial Grand Mufti. *Fanack*. [Online]. Available from: <https://fanack.com/faces/features-insights/hassoun-syrias-grand-mufti~83850/> [In English].
117. Aleppo must be 'exterminated', says Assad's top Sunni cleric Ahmad Badr al-Hassoun. *Daily Mail*. [Online]. Available from: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3568751/Aleppo-exterminated-says-Assad-s-cleric-issues-fatwa-against-civilians-eastern-parts-rebel-held-city.html> [In English].
118. Syrian president abolishes position of Grand Mufti. *News / Al Jazeera*. [Online]. Available from: <https://www.aljazeera.com/news/2021/11/16/syrian-president-abolishes-position-of-grand-mufti> [In English].
119. Young, M. An Excommunication in Damascus. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegie-mec.org/diwan/85816> [In English].

120. Levit, M. The Role of the Islamic State in the Assad Regime's Strategy for Survival. *The Washington Institute for Near East Policy*. [Online]. Available from: <https://www.washingtoninstitute.org/media/4698?disposition=inline> [In English].
121. Serwer, D., van Wijk K. Divided Syria: An examination of stabilization efforts and prospects for state continuity. *Middle East Institute*. [Online]. Available from: <https://www.mei.edu/publications/divided-syria-examination-stabilization-efforts-and-prospects-state-continuity> [In English].
122. Allsopp, H. (2014). *The Kurds of Syria: Political Parties and Identity in the Middle East*. London: I.B. Tauris & Company Limited. [In English].
123. Traboulsi, F. (2012). *A History of Modern Lebanon*. 2nd ed. London: Pluto Press. [In English].
124. Skorokhod, Yu.S. (2012). *Diyal'nist' mizhnarodnykh mizhderzhavnykh orhanizatsiy iz vrehulyuvannya livans'koho konfliktu : navchal'nyy posibnyk* [The activity of the international intergovernmental organizations for the settlement of the Lebanese conflict: the textbook]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr "Kyyivs'kyi universytet". [In Ukrainian].
125. Berti, B. (2014). *The Ongoing Battle for Beirut: Old Dynamics and New Trends*. Tel Aviv: Institute for national security studies. [Online]. Available from: <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/%D7%9E%D7%96%D7%9B%D7%A8%20111.pdf> [In English].
126. (1997). The Lebanese Constitution. *Arab Law Quarterly*, 2, pp. 224–261. [In English].
127. Syria to Prop up Lebanon's Leader for 3 More Years. *Chicago Tribune*. [Online]. Available from: <https://www.chicagotribune.com/1995/10/12/syria-to-prop-up-lebanons-leader-for-3-more-years/> [In English].
128. Dagher, C. With Lebanese President's Second Term, Democracy Suffers Severe Blow. *Washington Report on Middle East Affairs*. [Online]. Available from: <https://www.wrmea.org/1995-december/with-lebanese-president-s-second-term-democracy-suffers-severe-blow.html> [In English].
129. Rabih, M. Emile Lahoud: The beginning of the end for Damascus in Lebanon. *L'Orient Today*. [Online]. Available from: <https://today.lorientlejour.com/article/1333683/emile-lahoud-the-beginning-of-the-end-for-damascus-in-lebanon.html> [In English].
130. *United Nations Security Council resolution 1559(2004).(S/RES/1559)*. [Online]. Available from: <https://digitallibrary.un.org/record/529421?ln=en> [In English].
131. Abdelnour, Z.K. (2004). Syria and the Presidential Succession in Lebanon. *Middle East Intelligence Bulletin*, 2/3. [Online]. Available from: https://www.meforum.org/meib/articles/0402_11.htm [In English].
132. Khoury, G. Is Assad's "Brother" About to be President of Lebanon? *Medium*. [Online]. Available from: <https://medium.com/the-eastern-project/is-assad-s-brother-about-to-be-president-of-lebanon-eeec735bb45b> [In English].
133. Khaddour, Kh. Borders Have Undermined Syrian Sovereignty. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegie-mec.org/diwan/92037> [In English].
134. Tokmajyan, A. A Flashpoint Looms in Southern Syria. *Carnegie Middle East Center / Carnegie Endowment for International Peace*. [Online]. Available from: <https://carnegie-mec.org/diwan/92053> [In English].
135. Nour, A.A. The Assad-Makhlouf spat: A complicated family affair. *Middle East Institute*. [Online]. Available from: <https://www.mei.edu/publications/assad-makhlouf-spat-complicated-family-affair> [In English].

Zelinskyi A. The Father and the Son al-Assad: the Common and Different Features of a State Policy.

The Syrian al-Assad presidential dynasty is a classic example of a hereditary dictatorship. At the same time, the state policy of Hafez al-Assad and his son Bashar have more differences than common features.

Alawite H. al-Assad usurped the state power of Syria thanks to his own efforts and abilities. As a result of a combination of the socio-political and socio-economic reforms, he turned Syria into a state of the fear, which provided those who fear it with the social mobility and protection from the poverty. At the same time, the Sunnis, who refused the politicization of Islam, could practice their religion and hold the high government positions, while Kurds who agreed to the Arabization could work in the business, a bureaucratic apparatus, or the religious structures. In addition, H. al-Assad, by the interfering in the internal affairs of Lebanon, turned Syria from a political object into a regional political subject, which impressed the Syrians.

B. al-Assad, who received a presidential power from his father, could not become his full-fledged replacement. Together with the power, he received a number of socio-economic challenges. They threatened the state's ability to provide the population with the necessary amount of "bread in exchange for freedom" and demanded an urgent response. B. al-Assad essentially refused to follow the paved path of the moderate political and economic liberalization of the country. He abused the state "whip" to curb the democratic opposition and the Kurdish national movement. At the same time, B. al-Assad flirted with the Sunni Islamists for tactical reasons. Finally, his failed Lebanon policy marked the beginning of the end of the Syrian regional subjectivity.

The civil war, which was a consequence of B. al-Assad's state policy, did not teach him anything. In the end, he resorted to the help of foreign patrons: RF and Iran, turning into their puppet. The weakness of his power positions excludes the possibility of a further continuation of the al-Assad presidential dynasty.

Keywords: *Hafez al-Assad, Bashar al-Assad, a hereditary dictatorship, Syrian Arabian Republic, Republic of Lebanon, The Syrian civil war, The Cedar revolution*